

{cz+sk} 2014/1
Speculum

Štúdia

Lenka Bednářová

Sexualita náctiletých: Otázky serióznosti a limity
kvalitativního výzkumu mezi “dětmi”

Štúdia

Lucie Drdová

Ti druzí, mlhaví a nesourodí. Význam kombinování klasických etnografických
metod s virtuální etnografií pro studium postmoderních subkultur

Štúdia

Ivana Růžičková

Limity rozhovoru v antropologickém výzkumu domova

Štúdia

Ivana Šusterová

Špecifiká výskumu Rómov s akcentom na subetnickú skupinu olašských Rómov

Štúdia

Denisa Veselská

Zamestnanec za socializmu a dnes

Táňa Grauzelová

Správa z konferencie

Experimenty v teréne a etnografia: metodologické prístupy

ISSN 1337-9461

Ročník 6., 2014, číslo 1.

Publikuje Slovenská asociácia sociálnej antropológie

www.antropologia.sk

Speculum

Ročník 6., 2014, číslo 1.
Publikuje Slovenská asociácia sociálnej antropológie

Časopis neprešiel odbornou jazykovou úpravou.

Redakcia

Táňa Grauzelová
Barbora Bírová
Zuzana Pešťanská

•
Grafická úprava

Barbora Bírová
•

Redakčná rada

Vladimír Bahna
Juraj Buzalka
Tatiana Bužeková
Miroslava Hlinčíková
Tomáš Hrustič
Danijela Jerotijević
Martin Kanovský
Zuzana Kubovčáková
Norbert Maur
Andrej Mentel
Juraj Podoba

OBSAH

5-14

Lenka Bednářová

Sexualita náctiletých: Otázky serióznosti a limity
kvalitativního výzkumu mezi “dětmi“

•

15-24

Lucie Drdová

Ti druzí, mlhaví a nesourodí. Význam kombinování klasických
etnografických metod s virtuální etnografií pro studium
postmoderních subkultur

•

25-31

Ivana Růžičková

Limity rozhovoru v antropologickém výzkumu domova

•

32-45

Ivana Šusterová

Špecifiká výskumu Rómov s akcentom na subetnickú
skupinu olašských Rómov

•

46-55

Denisa Veselská

Zamestnanec za socializmu a dnes

•

56-58

Táňa Grauzelová

Správa z konferencie

Experimenty v teréne a etnografia: metodologické prístupy

•

59-60

Speculum: pokyny pre autorov

•

61-62

Speculum: submission guidelines

EDITORIÁL

Vážené čitateľky, vážení čitatelia,

prvé tohtoročné číslo časopisu Speculum je venované vybraným príspevkom, ktoré odznali na konferencii Experimenty v teréne a etnografia: metodologické prístupy, ktorá sa uskutočnila v júni na Ústave etnológie SAV. Nakoľko Speculum je recenzovaný časopis, ani tieto príspevky nie sú výnimkou a prešli recenzným konaním, za ktoré všetkým recenzentom a recenzentkám ďakujeme. V nasledujúcich číslach budeme postupne vydávať ďalšie príspevky z konferencie, ktoré budú spĺňať kritériá vedeckej štúdie. Nebudem písať detaily jednotlivých príspevkov, súhrnnú správu o konferencii nájdete taktiež v tomto čísle časopisu.

Využijem priestor na to, aby som Vás oboznámila s ďalším osudom nášho časopisu. Asi najväčšou zmenou je, že prestávame byť výhradne študentským časopisom a teda ponúkame priestor pre všetkých záujemcov o publikovanie. Budeme robiť všetko preto, aby ďalšie dve čísla, ktoré plánujeme vydať na jeseň a v zime tohto roku boli stále kvalitnejšie ako doposiaľ. Táto snaha bude spočívať najmä v získavaní kvalitných recenzentských posudkoch, ktoré sú v článkoch reflektované a v zlepšujúcej sa stylistickej úrovni časopisu.

Špeciálne konferenčné číslo môžete po prvý raz nielen metaforicky, ale doslovne držať v rukách, nakoľko je prvým vydaním Speculum v tlačenej forme. Verím, že sa nám spolu s ďalšími inštitúciami podarí aj po ďalšie roky organizovať odborné študentské konferencie a tak každoročne vytvoriť jedno špeciálne číslo so študentskými príspevkami, ktoré na konferencii odznejú.

Za našu redakciu Vám želim podnetné čítanie,

Táňa Grauzelová

Sexualita náctiletých: Otázky serióznosti a limity kvalitativního výzkumu mezi “děťmi“

Lenka Bednárová, bednarl@ksa.zcu.cz

Autorka je studentka doktorského studijního programu Etnologie, Katedry antropologie, FF ZČU. V rámci studia i výzkumu se věnuje problematice antropologie sexuality a genderu.

Abstract:

Human sexuality is one of the intimate themes of a personal life, which is connected to the necessity of trust and understanding among people. The questions about sexual behavior are not usually assigned to qualitative/empirical research. This paper presents a type of anthropological research, namely research of teenage youth - its perception and practices related to sexual behavior, which was conducted through participant observation and semi-structured interviews.

Apart from research conclusions associated with themes of romantic love and sexual behavior and orientation, including issues related to safe sex, this field work brought methodological findings about a survey conducted among younger individuals. It can be divided into several points: (1) researcher of a particular age and gender as an insider/outsider of a group, (2) the possibility of establishing trust and (3) data collection in an open social network of individuals aged 15-20 years. Through these points it is possible to discuss the questions of relevance, seriousness and credibility of the data.

Key words:

Qualitative research, adolescents, sexuality, intimacy

Abstrakt:

Lidská sexualita náleží do intimních témat života jedince, s nimiž spojujeme nutnost důvěry a vzájemného porozumění. Povětšinou jsou otázky spojené se sexuálním chováním jen málokdy zařazovány do kvalitativních/empirických výzkumů. Předkládaný příspěvek představuje právě tento typ antropologického šetření, a sice *výzkum náctileté mládeže - její percepce a praktiky spojené se sexuálním chováním*, který probíhal formou zúčastněného pozorování i polostrukturovaných rozhovorů. Mimo vlastní závěry práce spojené s tématy romantické lásky a sexuálního chování i orientace, včetně otázek týkajících se bezpečného sexu, přinesl výzkum metodologické poznatky vypovídající o šetření mezi mladšími jedinci. Ty mohou být rozděleny do několika bodů: (1) osoba výzkumníka jako insidera/outsidera skupiny v závislosti na jeho věku a genderu, (2) možnosti navázání důvěry a (3) sběr dat v otevřené sociální síti jedinců ve věku 15–

20 let. Právě skrze tyto body mohou být diskutovány otázky relevantnosti, serióznosti i důvěryhodnosti získaných dat.

Klíčová slova: kvalitativní výzkum, náctiletí, sexualita, intimita

1 Úvod

Fascinace sexualitou a sexuálním životem je patrná v různých kulturách lidské společnosti již od jejího počátku. V antropologii bylo toto téma vyhledáváno a zpracováváno zhruba od konce devatenáctého století, projevilo se společně s nástupem kulturního relativismu jako zájem o složku chování dané kultury, která by neměla být opomenuta. Zde si v prvé řadě čtenář nesmí představit lidskou sexualitu omezenou pouze na intimní sexuální praktiky - chápána je naopak jako celek, skládající se z biologických, sociálních, kulturních a psychologických atributů, jež produkují sexuální vzrušení a nemusí být nutně spjata s reprodukci (Frayser, 1999, s. 2). Zájem o tuto problematiku rostl zejména od druhé poloviny dvacátého století, a to nejen na veřejných a soukromých místech západní společnosti, nýbrž i ve vědeckých publikacích (Fausto-Sterling, 2000; Vrhel, 2000; Giddens, 2012).¹

Na počátku vlastní terénní praxe by si výzkumník měl položit dvě základní otázky, zda jím zvolené téma může být zkoumáno vědeckými metodami a zároveň zda má k dané problematice či cílové skupině osobní vztah. Tato zainteresovanost do problematiky

i zájem o cílovou skupinu je výhodou, zejména pro navázání vztahu s informátory a pro dlouhodobé trvání výzkumu (Bernard, 1995, s. 103-104). Právě tyto dva body splňuje předkládaný výzkum *náctileté mládeže – jejich percepce a praktik spojených se sexuálním chováním*.² Samotný výzkum se stal s těžejší částí práce a byl vedený v duchu kvalitativního empirického šetření (Hammersley & Atkinson, 1997; Berg, 2001), a to i přes citlivost tématu, v rámci něhož většinou bývají prováděny výzkumy kvantitativní založené na metodách uzavřených dotazníků. Takový výzkum by sice umožnil anonymní šetření, ve kterém by se informátoři mohli více otevřít (Hyde, 1990, s. 262-287), neumožnil by ovšem nahlédnout do jednotlivých témat a rozpracovat odpovědi účastníků, jak je to možné přímo v průběhu rozhovoru takzvaně *face-to-face* (Bernard, 2006, s. 256-258).

Kromě vlastních výsledků výzkumu týkajících se problematiky sexuality mládeže přineslo šetření několik zajímavých poznatků i otázek, které budou v následující části diskutovány a které zároveň potvrzují metodologická východiska sociálních věd v posledních desetiletích i důležitost reflexe výzkumníka. Ty mohou být rozděleny do několika bodů: (1) sběr dat v otevřené sociální síti jedinců ve věku 15–20 let, (2) osoba výzkumníka jako insidera/outsidera skupiny v závislosti na jeho věku a genderu a (3) možnosti navázání důvěry. Jedním z cílů studie je vyslovit se skrze tyto body k otázce, která

¹ Důvodem může být zejména historický vývoj západní společnosti, který do současnosti prošel třemi známými sexuálními revolucemi, z nichž poslední vedla ke značné liberalizaci společnosti v této problematice, volnějším svazkům mezi mužem a ženou, změnám v pohledu na homosexualitu a tak dále (Shorter, 1971).

² Tento terénní výzkum byl prováděn v rámci diplomové práce (Bednářová, 2013), která ukončovala magisterské studium na poli oboru Sociální a kulturní antropologie a to v průběhu roku 2012 a 2013. Přesné časové zařazení některých částí výzkumu je ovšem poněkud obtížné, jelikož vztahy s jednotlivými respondenty byly navázány již v období, které výzkumu předcházely.

se zdá na poli antropologicky orientovaných výzkumů jednou z nejpálčivějších – relevantnosti, serióznosti i důvěryhodnosti získaných dat.

2 Background výzkumu

Výzkum směřoval k zodpovězení otázek týkajících se vnímání sexuality a sexuálního chování dnešní mládeže, a to na příkladu skupiny mladých lidí ve věku patnácti až dvaceti let. Hlavní témata byla rozdělena do několika kategorií, do nichž náleží samotný pojem sexuality a k němu přiřazené otázky – láska, sex, sexuální orientace, sexuální chování a obavy s ním spojené.

2.1 Sběr dat

Samotný sběr dat probíhal ve dvou paralelních celcích: (1) formou polostrukturovaných rozhovorů (Bernard, 1995, s. 208-236) a (2) prováděním zúčastněného pozorování (Spradley, 1980; Bernard, 2006, s. 342-386). V rámci problematiky lidské sexuality znamenalo zúčastněné pozorování mezi informanty aktivní participaci na běžných aktivitách, zaznamenávání jejich průběhu a rozklíčování jednotlivých prvků náležejících do sexuálního života jedince. Kromě čtrnáctidenního letního a týdenního zimního pobytu, kterých se zúčastnila většina informátorů, probíhal výzkum v rámci různých setkání – pikniků, oslav narozenin i večerních akcí, které měly i neměly formální odůvodnění. Zde jsem se snažila zapojit do různých aktivit včetně hraní her se sexuální tematikou – *Flaška, Nikdy jsem*. Právě ty se staly zajímavým prvkem a zároveň zdrojem informací, v jejichž rámci byly dobře patrné vztahy mezi respondenty.

Rozhovory probíhaly často v prostředí, v němž se informátor mohl cítit bezpečně. Neustálý pocit, že vás někdo „třetí“ poslouchá, rozhodně nepůsobí příznivě na vedení rozhovoru ani na samotné odpovědi informátora. Struktura rozhovoru byla rozdělena do čtyř částí, jež plynule přecházely a prolínaly se. První část se týkala seznámení se s informátorem, obsahovala personální data, rodinné zázemí, vzdělání a zájmy. V následující části rozhovoru byly řešeny otázky týkající se teoretické stránky sexuality a jejího vnímání.³ Ve třetí části jsem se snažila plynule přejít na praktické zkušenosti informátora, jeho osobní poznatky a zážitky. V této části byly zahrnuty i otázky týkající se her se sexuální tematikou či spojení sexuálního chování a alkoholu.

Získaná data z obou částí výzkumu můžeme rozdělit do několika kategorií. (1) Data získaná zúčastněným pozorováním. (2) Relační data, která umožňují uchopit sociální síť skupiny a znázornovat ji graficky, sloužila zejména k orientaci ve skupině – sociální síti, jež se přede mnou začala rozvíjet a jejíž vztahy jsem se snažila zaznamenat. (3) Atribuční data – kulturní data (Toušek, 2012, s. 32-37). Vzhledem k poměrně malému vzorku čítajícímu devět informátorů mužského pohlaví a jedenáct ženského pohlaví, nemohou být atribuční data kvantifikována. Na místo toho se z nich stávají spíše data kulturní. Ta jsou chápána jako jednak vzájemně izomorfní systém skládající se z mentálních konstrukcí používaných lidmi k interpretaci sama sebe i vnějšího světa, a jednak systému jejich chování (Handwerker & Borgatti,

3 Například: „Co je sexualita? Jaké jsou podle Vás ve společnosti na ni navázané představy, předsudky?“ apod.

1998, s. 550). Pro závěry práce bylo nutné spojit všechna tato data do jednoho celku, aby se vzájemně doplňovala. Zatímco relační data napomáhají v orientaci ve skupině, v partnerských a přátelských vztazích, data atribuční vypovídají o jednotlivcích a jejich smýšlení. Participování na aktivitách této skupiny mladých jedinců mi napomohlo lépe pochopit a doplnit některé další body výzkumu, o nichž aktéři sami v první chvíli nehovoří.

2.2 Nutnost opakovatelnosti

V rámci výzkumu se může antropolog setkat s různými reakcemi na svůj výzkum a zúčastněné pozorování i neformální rozhovory mohou být studnicí nevyčerpatelných zavádějících momentů, k nimž může dojít buď náhodně či zcela záměrně dílem aktérů výzkumu. Právě díky těmto momentům může být ukázána nutnost triangulace (Denzin, 1978; Mathison, 1988) a neustálé kontextualizace dat v sociálním šetření, což bude nastíněno na následujících dvou vybraných příkladech.

1. Příklad: Homosexualita, nebo ne?

V rámci jedné oslavy patnáctých narozenin jsem se se skupinkou několika informátorů ocitla v baru plném náctiletých aktérů. Věkový průměr kolektivu zde byl kolem šestnácti až sedmnácti let, zvedaly ho jen dvě barmanky a vyhazovač bedlivě pozorující okolní prostor z malého stolku uprostřed místnosti. Zde jsem se seznámila s jedním kamarádem mé informátorky Evy (17), alespoň tak mi byl v první chvíli představen.

Po krátkém rozhovoru jsem se ho zeptala, zda by byl ochotný se do výzkumu jako informátor zapojit. Marek (17) se jen

otázal, zda není problém, že je homosexuál. Této skutečnosti nechtěla další z přítomných dívek uvěřit, a tak chlapec předvedl velmi povedenou scénu s dalším přítomným, kdy se přímo před námi vášnivě políbili. K této situaci jsme se opět vrátili o několik dní později během rozhovoru:

Tazatelka: *Já si jenom něco vyjasním, jak je to s tou tvojí homosexualitou?*

Marek (17): *Žádná není.*

Tazatelka: *Není? Ale vykousli⁴ jste se tam před náma jako docela solidně.*

Marek (17): *Ono to tak vypadalo, vid'?*

Tazatelka: *Noooo....*

Marek (17): *My to máme natrénovaný!*

Tazatelka: *Fakt? A proč jste to hráli?*

Marek (17): *A tak... jen tak, tak se chceš pobavit. My jsme takový komici, my tak rádi bavíme lidi.*

2. Příklad: A kdo je teda jeho přítelkyně?

Na jedné akci mi informátorka Karolína (19) představila svého dobrého kamaráda, za žádnou cenu ovšem nechtěla, abych mu o své výzkumné práci říkala. V jednom z následujících rozhovorů jsem se jí zeptala, proč se jí představa, že jejího kamaráda zahrnu do výzkumu, nelíbila.

Karolína (19): *Kvůli jeho přítelkyni.*

Tazatelka: *Proč, kdo je jeho přítelkyně?*

Karolína (19): *No, já...*

Následovalo vysvětlení, že byl jejich vztah pouze na začátku a ona nechtěla ještě nikomu nic prozrazovat, protože netušila, jak se to mezi nimi bude vyvíjet dále.

Tyto dvě nastíněné situace poukazují na nemožnost získat dostatek reálných informací,

4 *Vykousli* – políbili, tento výraz má ovšem mnohem tvrdší konotace a většinou odkazuje k mimo-vztahové aktivitě.

pokud si výzkumník zvolí pro své šetření jen jednu metodu. Zároveň upozorňují, že v pozorování ani rozhovoru nesmí být opomenuty detaily, které by se mohly zdát v první chvíli nedůležité, ale následně mohou vyplňovat mezery v jednotlivých částech výzkumu. Což ve výsledku opravdu znamená, že antropolog nesmí ztratit kontext dat, která zkoumá – speciálním případem jsou v tomto data kulturní a relační (Toušek, 2012, s. 32-37), kdy je jejich interpretace nutná skrze více vzájemných souvislostí.

3 Metodologické poznatky

Vlastní kritické zhodnocení průběhu výzkumu a jeho závěrečného hodnocení umožňuje identifikaci několika klíčových prvků, které doprávají průběh kvalitativního terénního šetření a jimž je věnován prostor i v antropologické teorii a metodologii posledních desetiletí. Zároveň se jedná o prvky, u nichž by si čtenář měl uvědomit svázání s osobou samotného výzkumníka a nutnost reflexivity (Berg, 2001, s. 139-147).

3.1 Cílová skupina jako sociální síť

Informátory práce byli adolescenti ve věku patnáct až dvacet let – respektive ti jedinci, kteří během trvání výzkumu dosáhli maximálně dvaceti let věku. Tyto aktéry můžeme v České republice označit za takzvanou první porevoluční generaci.⁵ Právě ta se vyznačuje větším individualizmem, rozsáhlejší možností svobodné volby, větším důrazem na aktuální prožitek a vyšší orientací na přítomnost (Macek, 2003). Zmiňované rysy potvrzují i výsledky tohoto výzkumu.

⁵ Jako porevoluční generaci označují děti narozené v rozmezí cca deseti let od roku devatenáct set osmdesát devět.

Informátory zastupující v práci porevoluční generaci se často vyznačovali větší otevřeností v sexuálním životě, například akceptací homosexuality a různorodých sexuálních praktik či provozováním příležitostného sexu – bez lásky. Zároveň se u nich projevovalo ovlivnění současnými médii a množstvím dostupných informací, které s sebou přinášejí i mnoho negativních představ – sexuální obtěžování, nemoci, nechtěné těhotenství a tak dále.

Vybraní informátory tvoří jednu vzájemně provázanou skupinu, většina z nich navštěvuje pravidelně letní tábor pro děti a mládež a účastní se i dalších společných zájmových aktivit. Díky rozličnému věku aktérů není tato skupina typickou malou uzavřenou společností, ale otevřeným útvarem, do kterého jedinci velmi často vstupují a vystupují. Příkladem mohou být partneři některých stálých členů, ale také sourozenci či kamarádi kamarádů. Právě proto je lepší pohlížet na aktéry výzkumu jako na otevřenou sociální síť mladých lidí. Vycházet zde můžeme z premisy, že jedinci se ve společnosti vzájemně ovlivňují a utvářejí tak svoji osobnost, formují svoje chování a vyhledávají sobě podobné aktéry. Zároveň je důležité poznamenat, že právě společnost, ve které se nacházejí, v tomto případě společnost utvářená přátelskými vztahy navázanými skrze společné zájmy, formuje nejen je, nýbrž také jejich pohled na žité skutečnosti.

Vnímání skupiny jako sociální sítě umožnilo sledovat vztahy mezi jednotlivými informátory a poskytlo pohled na dění v jejich soukromém životě, vztahových a sexuálních aktivitách. Právě výběr takto specifické skupiny mladých jedinců, kteří se vzájemně dobře

znají, napomohl sledovat jednotlivé vazby mezi informátory nejen formou rozhovorů, nýbrž i vlastním pozorováním a ověřovat si tak získaná data – což celkově umožnilo vaše zmiňovanou triangulaci dat. Zároveň ovšem připravil několik úskalí zkoušející mé vlastní vnímání etiky výzkumu. Castaneda (2006) naznačuje hierarchický vztah mezi morálkou a etikou výzkumu, jež obsahují mnohé mezinárodní i interní kodexy. Zároveň ovšem uvádí, že v současné antropologii se jedná spíše o *situační etiku*, která je sice řízena jednotlivými kodexy⁶ – ale její praktická podoba závisí na osobě výzkumníka a podobě samotného výzkumu. V posledních desetiletích roste ve spojení s feministickými teoriemi také snaha rozšířit tyto etická pravidla výzkumu a eliminovat nerovnost mezi akéry výzkumu, zaručit respondentům určitou ochranu (Halse & Honey, 2005). Celkově se tak výzkumník často dostává do sporu mezi zachováním etiky výzkumu a získáním faktických, validních informací. Za takzvané zlaté pravidlo je považováno *do no harm* (Fluehr-Lobban, 2013, s. 23-53), to je prvním bodem stanoveno i kodexem AAA. Na druhou stranu je ovšem těžké určit, co je pro danou skupinu ve výsledku škodlivé a co naopak může pomoci k dosažení cílů výzkumu.

Vzhledem k semknutosti cílové skupiny předkládaného výzkumu a množství společných zážitků bylo obvyklé, že se informátoři zmiňovali o sobě navzájem a odhalovali tak nejen svá vlastní tajemství a zkušenosti, nýbrž i intimní informace z života ostatních participantů. Toto můžeme považovat za výhodu, jelikož jsem si tyto informace

6 Castaneda uvádí zejména kodex American anthropology Association (AAA), oficiálně dostupný z <http://ethics.aaanet.org/>.

mohla dále ověřovat u konkrétních aktérů. Ovšem je otázkou etiky, zda se nejednalo o manipulaci s informátorem ve chvíli, kdy jsme se dostali v rozhovoru k bodu, který mně byl znám již z „druhé ruky“. Z části se mi tato manipulace sama nabízela, ovšem vést informátora k tématu, o němž jsem již věděla a ovlivnit tok jeho myšlenek, jsem vnímala jako přílišnou manipulaci. Navíc se domnívám, že i zatajování určitých informací je samo o sobě vypovídající o dané situaci, pokud se v dané skupině orientujeme a zamlčovaná data umíme zasadit do kontextu. Mým obvyklým postupem bylo se k tématu přiblížit a následně čekat na reakci informátora. Nesporným pozitivem se v těchto případech stala možnost srovnávání jednotlivých verzí výpovědí.

3.2 Insider/outsider, otázka věku a genderu

Klasické antropologické výzkumy, tak jak je prováděl například Bronislaw Malinowski (1922) nebo Margaret Meadová (1928), byly orientované na nezápadní populace žijící údajně odloučeně od okolního světa. Antropolog přicházející do takové skupiny byl vždy vnímán jako *outsider*. Ten, jenž do dané společnosti nepatří. Od padesátých let, společně se vzrůstajícím zájmem o aplikovanou antropologii, se objevují i antropologické práce zaměřující se na subkultury západních civilizací. V takových případech se často může výzkumník ocitnout na hranici mezi pozicí *insidera* a *outsidera* skupiny. V kvalitativním výzkumu by si výzkumník svou pozici měl dobře uvědomovat, jelikož se od ní může odvíjet interpretace nashromážděných dat a následné zobrazení zkoumané společnosti (McKinley Brayboy & Deyhle 2000, s. 163).⁷

⁷ Takzvaný *reflexivní obrat* k osobě výzkumníka zaznamenáváme zejména od 70. let 20. stol.

Postavení své osoby jako výzkumníka v dané skupině náctiletých považuji za obtížně lokalizovatelné. Nejlépe by mohlo být označeno škálou mezi póly *insider* a *outsider* znázorněnou individuálně, podle vnímání jednotlivých informátorů. Mohlo by se zdát, že pro danou skupinu jedinců jsem insiderem, vzhledem ke skutečnosti, že s nimi participuji na různých aktivitách již delší dobu a znala jsem se s některými z nich i před začátkem výzkumu. Z mého vlastního pohledu jsem se nikdy jako insider této skupiny necítila. Zařazena jsem byla do starší skupiny jedinců hierarchicky výše postavené vůči těm mladším. Možné je, že toto vytvořila právě skutečnost naší celkem dlouhodobé známosti a určité autoritativní postavení, které vyšší věk poskytoval. Stejně jako u afrických populací Kikuyu (Davison, 2010) a Nyakyusa (Kenny, 2011) můžeme ve společenství mladších a starších jedinců nalézt věkové stupně. Samozřejmě se nejedná o takové měřítko jako u výše zmíněných etnik, které by bylo spojeno se samotnou existencí jedince, statusovými symboly či přechodovými rituály. Patrně bychom i zde mohli nalézt určité znaky věkových tříd či metaforické podobnosti s těmito africkými kmeny.

Jak bylo řečeno výše, mohli bychom si mé postavení v jejich skupině představit na škále, která se odvíjí od každého jedince individuálně. Tato škála souvisí s několika faktory – věkem, délkou navázaného vztahu, ale také s osobnostními atributy. Nejjednodušší vysvětlení vyplývá z věku. Podle stáří se posouvá škála mezi *insiderem* – *outsiderem* tím způsobem, že mladší jedinci mě považují spíše za *outsidera* a starší spíše za *insidera*

skupiny. Nejbliže jsem se potom dostala k těm, kteří v době výzkumu dosáhli věku osmnácti až dvaceti let, a to zejména v rámci zúčastněného pozorování. Pokud jde o délku vztahu, který jsme navázali, jsem *insiderem* pro ty, kteří mě znají déle a vykonávají se mnou i další aktivity mimo samotný rámec výzkumu. Opomenout nemohu ani osobnostní atributy – každý jedinec navazuje jinak osobní vztahy ve svém okolí, a tak pro některé vždy zůstanu jen osobou z venčí.

Jelikož je osoba výzkumníka značně ovlivňována jeho genderem a sexualitou (Dewalt et al., 1998, s. 278; Cupples, 2003; Fatková, 2013), není překvapením, že jednou z bariér, která mě zároveň stavěla do pozice *outsidera*, se mi stal právě gender. Pro účely samotného výzkumu by se dalo očekávat, že jako žena bych měla mít okruh informátorů vytvořený z osob stejného pohlaví, zejména u takového tématu jako je sexualita. Sama jsem byla před prvním rozhovorem s mužským aktérem nervózní, jelikož jsem netušila, jak moc bude pro něj problematické hovořit se mnou na tato témata. Právě zde se obavy ukázaly naprosto liché, což může souviset buď s otevřeností samotných informátorů, nebo ze vztahu, jež byl mezi námi navázán.

3.3 Možnosti navázání důvěry

Pokud hovoříme o otázkách sexuality, jedná se o problematiku, která je velmi specifická pro celou společnost a kvalitativní výzkum zde vyžaduje navázání takřka důvěrného vztahu mezi informátorem a tazatelem. Je ovšem diskutabilní, zda si mohou dovolit označení *důvěra*, když anglicko jazyčná literatura pojmenovává tento vztah spíše jako

harmonický - rapport (Berg, 2001, s. 85-92; Bernard, 2006, s. 368-370). Právě v rámci těchto vztahů se antropolog postupně učí, kdy a jak se ptát na určité otázky, aby na ně dostal validní odpověď a opakované setkávání tak vede k navázání důvěry nebo vztahu a takzvaně běžnému chování i za přítomnosti výzkumníka (Bernard, 2006, s. 268).

Pozitivním rysem pro navázání takového vztahu byl ve zmiňovaném výzkumu právě výběr informátorů – svázání jednotlivých aktérů do jedné sociální sítě vytvořilo příhodně takřka přátelské prostředí pro kvalitativní šetření. Pozitivně zde přispěla i následně využívaná metoda sněhové koule (Toušek 2012: 58-59) pro výběr dalších informátorů, kteří se na skupinu “nabalovali“.

Reakce na můj výzkum byly různé, nejčastěji jsem se setkávala se zájmem a vtipem. Informátoři reagovali na mou participaci pozitivně a často jí komentovali pouze větou „*Ty nás zase zkoumáš, co?*“ V rámci zúčastněného pozorování jsem se nesetkala s odmítnutím. Moje přítomnost ani neformální rozhovory nebyly hodnoceny nijak negativně. Odlišným způsobem byly vnímány samotné polostrukturované rozhovory, které aktéři výzkumu považovali za mnohem intimnější než pozorování. Někteří z nich dokonce vyslovili přání si se mnou místo promluvy o problematice dopisovat přes webově sítě. Právě z toho je patrné, jak je otázka vztahu navázaného mezi informátorem a výzkumníkem důležitá zejména v osobním rozhovoru (Bernard, 2006, s. 210), kdy jedinec úžeji mluví sám o sobě a nemá za sebou oporu skupiny.

Důležitým faktorem pro navázání tohoto vztahu se mi stal i samotný

polostrukturovaný rozhovor, a to zejména jeho struktura. Ta poskytovala výjimečnou příležitost pro navázání komunikační cesty k intimnějším tématům. V přeneseném významu by mohla být chápána deduktivně, jelikož se v rozhovoru postupovalo od obecného vnímání ke konkrétním prožitkům, což umožnilo jednodušší přechod ke konkrétním otázkám z oblasti intimního života jedince.

Specifická byla poslední část rozhovoru, v níž jsem se informátorů tázala, zda by oni sami chtěli položit otázku týkající se tohoto tématu mně. Tato otázka často odhalovala jejich nejširší zájem v dané problematice. Například informátorka Tereza (17), která neměla mnoho zkušeností v sexuální oblasti, se zeptala: „*Jsou ještě někdy takový magoři jako já? A takhle s tím čekají?*“ Zde narážela na skutečnost, že ještě neměla sexuální styk. Adam (20) směřoval svou otázku do oblasti sexu v rámci vztahu milostného a přátelského. Zeptal se: „*Co si ty myslíš, jaký je rozdíl mezi sexem s někým koho máš rád a s někým, s kým jde jenom o ten sex?*“ Obě otázky směřovaly do oblasti aktuálního zájmu informátorů. Zajímavé je také stanovisko informátorů k této otázce, byla jimi označena za *férovou*. Pozitivně ocenili možnost, díky níž se mohou zeptat potom, co sami odpovídají na velmi intimní dotazy. To považují i za velmi dobrou metodu k získání důvěrnějšího vztahu mezi aktéry výzkumu.

S *férovou otázkou* ovšem přicházelo i dilema vlastní otevřenosti k informátorům. Měl by výzkumník otevřeně a pravdivě hovořit o své osobě před svými informátory? A právě zde nacházím hlavní bod navázání nejen harmonického vztahu nýbrž i důvěry.

Ač jsem si vědoma, že je toto možné jen u některých témat a cílových skupin, věřím, že pokud požadujeme, aby k nám byli informátoři upřímní, chceme relevantní a validní odpovědi, musíme být my sami upřímní, alespoň do té míry, abychom působili přístupně a otevřeně. Přistupovala jsem k tomu podobně jako moji informátoři k pravdomlupnosti v rámci sexuálních her: „*Mně třeba přijde sranda poslouchat ty ostatní. Když přistoupím na to, tu hru hrát, tak mi přijde fér být upřímná, když už je na tom ta hra postavená*“ (Lucie 17).

4 Závěr

Na řádcích této studie jsem se snažila poukázat na možnosti terénního výzkumu u mladé generace aktérů v oblasti, která je jim v určitém ohledu nejbližší a zároveň je všude kolem nich – sexualitu. Jedná se ale i o oblast, která je jen málokdy zkoumána takzvaně *face-to-face*. Pokud opomeneme literaturu, která se nad touto možností pozastavuje, mohu tak soudit i z reakcí svých kolegů a kolegyně, kteří se mnou o práci diskutovali a byli k využití metody zúčastněného pozorování skeptičtí. Sexualita je ovšem součástí lidského života a jako taková je pozorovatelná i skrze chování aktérů na soukromých a veřejných místech. Domnívám se tedy, že propojení kvalitativních metod s intimními tématy není jen možné, nýbrž přínosné. Otázkou spíše zůstává, nakolik jsou data získaná z výzkumu mezi mládeží takzvaně relevantní, seriózní a důvěryhodná.

Ve třech hlavních částech této stati jsem se snažila ukázat, co bylo pro výzkum samotný nejdůležitější: (1) výběr cílové skupiny jako sociální sítě, provázané vztahy

jednotlivých informátorů mi napomáhaly prohloubit kontakt s těmi, s nimiž jsem se již znala a skrze něj navázat rychleji nové vztahy s ostatními. (2) Má vlastní osoba mě diskreditovala a zároveň zlepšovala mé postavení v závislosti na tom, s kým jsem ve výzkumu jednala. (3) Neopomenutelným se stal vztah navázaný s aktéry výzkumu, který je svázan s ostatními zmíněnými body a zároveň tvoří samostatnou kategorii výzkumu. Trochu pozitivisticky se domnívám, že pokud se podaří naplnit tyto tři body výzkumu, získaná data mají určitou relevantní povahu, ale i tak bychom neměli zapomínat na to, že „informanti občas lžou“ (Bernard 1995: 168) či zkreslují skutečnost.

Literatura a zdroje:

- Bednárová, L. (2013). *Sexualita náctiletých*. [diplomová práce]. Vedoucí práce L. Jakoubková Budilová. Plzeň: ZČU, Fakulta filozofická.
- Berg, B. L. (2001). *Qualitative research methods for the social sciences*. USA: Allyn & Bacon.
- Bernard, R. H. (1995). *Research methods in anthropology, Qualitative and Quantitative approaches* (2nd ed.). USA: Altamirra.
- Bernard, R. H. (2006). *Research methods in anthropology, Qualitative and Quantitative approaches* (4th ed.). USA: Altamirra.
- Castaneda, Q. E. (2006) Ethnography in the forest: An Analysis of Ethics in the Moral of anthropology. *Cultural Anthropology*, 21 (1), 121-145.
- Cupples, J. (2002). The field as a landscape of desire: Sex and sexuality in geographical fieldwork. *Area*, 34(4), 382-390.
- Davison, J. (2010). *Culture Summary: Gikuyu*. New Haven, Conn: HRAF
- Denzin, N. K. (1978). *The research act: A*

Lenka Bednářová: Sexualita náctiletých: Otázky serióznosti a limity kvalitativního výzkumu mezi “děťmi“

- theoretical introduction to sociological methods*. New York: McGraw-Hill.
- Dewalt, K., Dewalt, M., Wayland, B. R., & Coral, B. (1998). Participant observation. In Bernard, R. H. (ed.). *The Handbook of Methods in Cultural Anthropology* (pp. 259–299). Walnut Creek, CA: Altamira.
- Fatková, G. (2013). O čem se nemluví: Příspěvek k problematice sexuality terénního výzkumníka. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, 14(1), 36-48.
- Fausto-Sterling, A. (2000). *Sexing the Body*. New York: Basic Book.
- Fluehr-Lobban, C. 2013. *Ethics and anthropology: Ideas and Practice*. USA: Rowman & Littlefield.
- Frayser, S. G. (1999). Human Sexuality. The Whole Is More Than the Sum of Its Parts. In Suggs D. N., Miracle A. W. (eds.), *Culture, Biology, and Sexuality* (1-16). Athens: The University of Georgia Press.
- Giddens, Anthony. 1993. *The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies*. Cambridge: Polity Press.
- Halse, Ch., & Honey A. (2005). Unraveling Ethics: Illuminating the Moral Dilemmas of Research Ethics. *Signs: Journal of Woman in Culture and Society*, 30 (4), 2141-2162.
- Hammersley, M., & Atkinson, P. (1997). *Ethnography: Principles in Practice*. London: Routledge.
- Handwerker, P. W., & Borgatti, S. P. (1998). Reasoning with numbers. In Bernard, R. H. (ed.). *The Handbook of Methods in Cultural Anthropology* (pp. 259–299). Walnut Creek, CA: Altamira.
- Hyde, J. S. (1990). *Understanding human sexuality*. Madison: University of Wisconsin.
- Kenny, M. G. (2011). *Culture summary: Nyakyusa and Ngonde*. New Haven, Conn: HRAF
- Macek, P. (2003). *Adolescence*. Praha: Portál.
- Malinowski, B. (1922). *Argonauts of the Western Pacific*. Londýn: G. Routledge.
- Mathison, S. (1988). Why triangulate? *Educational Researcher*. 17 (2). 13-17.
- McKinley Brayboy, B., & Deyhle, D. (2000). Insider-Outsider: Researchers in American Indian Communities. *Theory into Practice*, 39 (3), 163-169.
- Mead, M. (1928). *Coming of age in Samoa*. New York: William Morrow and company.
- Spradley, J. G. (1980). *Participant Observation*. Wadsworth: Cengage Learning.
- Toušek, L. (2012). *Vybrané aspekty metodologie aplikované antropologie*. In T. Hirt a kol. (eds.), *Vybrané kapitoly z aplikované sociální antropologie* (pp. 25-106). Plzeň: ZČU.
- Vrhel, František. 2000. Antropologie sexuality: sociokulturní hledisko. In *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie 4*. Jaroslav Malina, ed.

Ti druzí, mlhaví a nesourodí.

Význam kombinování klasicých etnografických metod s virtuální etnografií pro studium postmoderních subkultur

Lucie Drdová, 184445@mail.muni.cz

Autorka je studentkou doktorského studia sociologie na Masarykově univerzitě.
Zabývá se etnografickým výzkumem, tématem autenticity a identity subkultur a
marginalizovaných skupin a sociologií kultury.

Abstract:

The traditional concept of a subculture as a group of people which differ significantly from other people and share a common problem, interest or procedure may not always be fully sufficient for the study of contemporary youth subcultures' partial identities. Newer directions of subcultural studies come up with the concept of postmodern subculture in which its members are without a common class position and these groups have also highly developed individualism and are highly fragmented. This paper aims to reflect whether this shift in the researched subject from a closed group to fluidized grouping of individuals could be reflected in the applicability of traditional ethnographic methods. With practical examples from a subcultural ethnographical research I outline the issues of creation and preservation of subcultural capital in the space between personal encounters and virtual environments and the applicability of combined methods of ethnography in its classical form and new methods of ethnography of virtual environment in the study of contemporary subcultures.

Keywords:

Subculture; postmodern subculture; ethnography; methodology; virtual ethnography; digital ethnography.

Abstrakt:

Tradiční pojetí subkultury jako skupiny lidí, signifikantně se lišících od ostatních a sdílejících společný problém, zájem nebo proceduru nemusí být vždy plně dostačující pro zkoumání současných identitně parciálních subkultur mládeže. Novější směry subkulturních studií přicházejí s konceptem postmoderní subkultury, ve kterém jsou její členové bez vyhraněné třídní příslušnosti a tyto skupiny mají zároveň vysoce rozvinutý individualismus a jsou značně fragmentarizovány. Příspěvek se snaží reflektovat, zda se tento přesun zkoumaného subjektu od uzavřené skupiny jedinců k fluidnímu seskupení individualit odráží na aplikovatelnosti tradiční etnografické metody. S použitím praktických příkladů ze subkulturního etnografického výzkumu nastíním problematiku vytváření a uchování subkulturního kapitálu v prostoru mezi

osobním setkáváním a virtuálním prostředím a aplikovatelnost kombinovaných metod etnografie ve své klasické podobě a nových metod etnografie virtuálního prostředí na studium současných subkultur.

Klíčová slova:

Subkultura; postmoderní subkultura; etnografický výzkum; metodologie; virtuální etnografie; digitální etnografie.

1 Úvod

Subkulturní i etnografické výzkumy jsou výzkumnými poli s dlouhou historií, jejichž přístupy se v čase diametrálně proměňovaly. Subkulturní studia přecházely od studií uzavřených a homogenních subkultur založených z velké části na třídní příslušnosti ke studiím subkultur roztržštěných, jejichž členství bylo bez ohledu na společenské postavení či vzdělání. Etnografické studie se postupem času proměňovaly od studií odlišných, územně oddělených kultur rozdílných od kultury etnografa ke studiím menších částí kultury etnografovi více či méně známé. V současném světě již není možné najít kulturu natolik územně i kulturně oddělenou od kultury výzkumníka, aby bylo možné ve vlastním výzkumu replikovat etnografické výzkumy z dob jejich počátků. Jakým způsobem však etnograficky zkoumat současné fluidní a identitně parciální subkultury? Lze navrhnout konkrétní etnografickou metodu či kombinaci etnografických metod tak, aby odpovídala současnému stavu zkoumaného subkulturního pole? Myšlenka, že by se

použitá metoda etnografie měla proměňovat v závislosti na stavu pole, které je touto metodou zkoumáno, není v sociologickém výzkumu nijak nová, přichází s ní například Hine v roce 2000, avšak zevrubnější text zkoumající metodologické možnosti aplikovatelnosti směrů etnografických metod na různá výzkumná pole prozatím schází.

V tomto článku nejprve nastíním, co bychom mohli chápat pod pojmy “tradiční subkultura” a “tradiční etnografie”, dále předestřu vývoj těchto dvou výzkumných polí v čase a především jejich vývoj v posledních dvaceti letech a následně se pokusím poskytnout dílčí pohled na současnou formu postmoderních subkultur na příkladu malé části mojí disertační práce, věnující se autenticitě a neautenticitě v české BDSM⁸ subkultuře, týkající se přístupu nových členů do této subkultury.

2 Subkulturní studia

Termín „subkultura“ byl zaveden chicagskou školou urbánní sociologie v padesátých letech (Huq 2006, Woo 2009). V roce 1963 přišla do diskurzu výzkumu subkultur známá studie Howarda Beckera *Outsiders*, pojednávající o uživatelích marihuany v jazzových klubech v New Yorku.

Termín subkultura se poté znovu objevil v sedmdesátých letech v Centru pro současné kulturní studie na Birminghamské univerzitě a toto období se stalo prvním rozkvětem subkulturních studií (Woo 2009). V něm probíhaly výzkumy zaměřené na jednu stranu na subkultury mladých, trh práce a

⁸ Zkratka BDSM je povětšinou vykládána jako zkratka slov *bondáž*, *disciplína*, *dominance*, *submisivita*, *sadismus* a *masochismus*.

zaměstnanost a na druhou stranu na nově se objevující subkultury hudební a společenské (Huq 2006). V roce 1976 vydávají Hall a Jefferson svůj sborník subkulturních statí *Resistance through Rituals*. Rok 1979 je metodologicky přelomový, neboť v něm vydává Hebdige svou knihu *Subculture: The Meaning of Style* a v ní mimo jiné dává základ pojetí subkultury jako subverzivní skupiny, která spojuje dohromady stejně smýšlející jedince zavrhnuté většinou kulturou a jejími standardy. Hebdige ve svém díle také formuluje průběh existence subkultury a navazuje jím na Cohena, který jej již v roce 1972 v knize *Folk Devils and Moral Panics* popisuje takto: subkultura je zformována skrze společný odpor vůči mainstreamové kultuře. Poté co vezme mainstreamová kultura v potaz existenci subkultury, její reakce na subkulturu je striktně odmítavá. Subkultura z tohoto postoje mainstreamové kultury těží pro svůj subverzivní potenciál (Cohen 1972 in Hodkinson 2002). Hebdige tento obrázek doplňuje nově o pokračování existence subkultury v podobě její komodifikace, kdy se elementy subkultury stanou dostupnými mainstreamové kultuře a subkultura následně ztratí svůj subverzivní potenciál (1979).

V roce 1985 vychází převratná kniha Maffesoliho *Time of the Tribes: The Decline of Individualism in Mass Society*, která redefinuje subkulturu jako zájmový urbánní kmen se společnými světovými názory, stylem oblékání, vzory chování a neformálními interakcemi (1985). V roce 1988 Hebdige smýšlí tak, že představovaná soudržnost subkultur se pomalu ale jistě hrouť a že zlatý čas studia subkultur je již dávno pryč (Hebdige 1988 in Huq 2006). V

roce 1990 přichází Mike Brake s myšlenkou, že subkultura není omezena pouze na třídu a vzdělání (Brake 1990 in Woo 2009). Gelder a Thornton poté (Gelder 1997) pokračují v subkulturních výzkumech a přeformulovávají základy subkulturních výzkumů CCCS na pro danou dobu použitelnější definici subkultury. Definují subkulturu jako skupinu lidí, sdílející společný problém, zájem nebo proceduru a lišící se zároveň signifikantním způsobem od členů ostatních společenských skupin. Koncept subkulturního kapitálu je svázán s Bourdieuho konceptem kulturního kapitálu (1973) a Thornton jej definuje jako soubor kulturního vědění o subkultuře, subkulturních komodit získaných členy subkultury a vědění o tom, co je na subkulturní scéně oceňováno vzrůstající prestiží a co již vyšlo ze subkulturní módy. Subkulturní kapitál je podle Thornton důležité pro oddělení subkultury od mainstreamové kultury a subkultura na něm musí neustále pracovat aby se vyhnula jeho splynutí s masou. V roce 1998 vychází z Thornton Locher a popisuje princip výlučnosti udržující v subkulturách soudržnost jejich členů jako sdílené sympatie a především antipatie jejich členů ke stejným věcem (Locher 1998 in Hodkinson 2002).

Nové směry subkulturních studií se objevují ve 21. století po vynoření konceptu postmoderní kultury. Koncept postmoderní kultury se podle Moore vyznačuje kolapsem hierarchií a hranic mezi intelektuály a méně vzdělanými jedinci. V postmoderní teorii jsou všechny kulturní produkty podrobeny stejným procesům komodifikace a inkorporace (2004). Postmoderní subkulturní teorie přeformulovávají existující subkulturní studie dvěma vzájemně se překrývajícími

způsoby (Huq 2006, Woo 2009) – považují nově za teoretický základ postmoderní teorie společnosti, kde vycházejí z předpokladu, že podmínky tradičních subkulturních skupin a stylů byly strukturálně omezeny hlavně třídním systémem. Tvrdí, že charakteristické moderní formy kultury, sociální organizace a identity byly v postmodernismu nahrazeny jejich více heterogenní, fragmentovanou a fluidní formou (Woo 2009). Například Muggleton v roce 2000 odlišuje postmoderní subkulturu od moderní subkultury třemi aspekty: postmoderní subkultury jsou bez třídní příslušnosti, mají vysoce rozvinutý individualismus a jsou vysoce fragmentarizovány. Individualismus je v nich oceňován mnohem více než kolektivismus a diverzita a odlišnost je oceňována více než konformismus a uniformita. Muggleton vidí v postmoderních subkulturách individualitu v kontrastu k homogennímu, konvenčnímu a mainstreamovému, kdy členové subkultury vnímají sami sebe jako heterogenní skupinu, kterou spojuje společný zájem nebo záliba (2000). Chaney (2004) vidí problém postmoderních subkultur jinde: původní pojetí subkultury je pro něj zastaralé, protože se v postmoderní době vklad jedinců do subkultur se stává čím dál méně konkrétním (Chaney 2004 in Woo 2009). V roce 2008 přichází Binkley s termínem „tekutého konzumu“ subkulturních skupin a považuje postmoderní subkultury za více otevřené individuálnímu vyjádření jejich členů než byly subkultury moderní (Binkey 2008 in Woo 2009).

Postmoderní pojetí subkultury ale přichází také se zpochybněním základů Birminghamské školy, zpochybněním takových základů, jako je pojetí subkultur jako sociálních skupin s

politickou, subverzivní nebo opositní dimenzí (Woo 2009). Koncept subkultury se tak podle Huq (2006) transformoval z úzce svázané a velice nápadné sociální skupiny vázané na třídní příslušnost na sociální skupinu, která je k mainstreamové kultuře vázána širšími procesy, ale odlišuje se od ní distinktivním jednáním a životním stylem.

3 Etnografická metodologie

Metoda etnografie má podle některých autorů (Claire 2003, Hammersley, Atkinson in Denzin 2005) původ ve starém Řecku v Herodotovu zkoumání a dokumentaci tradic a sociopolitických praktik mezi lidmi v průběhu třetího století před naším letopočtem. Zájem o etnografii byl poté obnoven v druhé vlně kolonialismu jako způsob jak zachovat kultury, které byly kolonialismem doslova ohroženy vymýcením. Etnografie byla v této době prováděna pomocí deníků popisujících podmanění ostatních kultur, které si vedli tamější historikové, básníci, průzkumníci nebo misionáři (Claire 2003). Zakladatelem americké antropologie byl Henry Lewis Morgan, který studoval kulturu Iroquois kolem roku 1840 (Moore 1997 in Claire 2003) a dalším velice vlivným americkým antropologem byl v této době Franz Boas, který zkoumal kulturu Kwaiutl v severozápadní Americe a který zpochybnil dosud běžný evoluční přístup k etnograficky zkoumaným kulturám a s tím související antropologický rasismus. Byl také pionýrem holistického přístupu k jednotlivým kulturám (Claire 2003). V této době byl významný posun v metodologii výzkumů od zkoumání sekundárních dat k stále větší oblibě získávání přímo primárních

dat ve výzkumu (Hammersley, Atkinson in Denzin 2005). Jedním z nejvýznamnějších výzkumníků tohoto posunu byl Bronislaw Malinowski, který studoval kulturu obřadu kuly v roce 1914. Malinowski dal v metodologii etnografie základ technice zúčastněného pozorování v průběhu svého výzkumu na Trobriandských ostrovech a byl také prvním, který jasně popsal metodologii práce v terénu. Začal také jako první používat tabulky a grafy v analýze a používat popisy každodenních činností k tomu, aby porozuměl společnosti (Ellen 1984).

Klasické etnografické metody v této době sice stále přetrvávaly, ale jako odpověď na situaci po II světové válce se začaly pomalu objevovat i alternativní formy etnografických metod. Gregory Bateson ve svém výzkumu v roce 1972 použil etnografii, která se zaměřovala především na interakce a komunikaci, kterou považuje za kontextuálně zakotvenou (Bateson 1972 in Claire 2003). V stejné době probíhaly také etnografické výzkumy zaměřené na genderová témata, například studie Betty Friedan (1963) o ženách v depresi nebo studie Glorie Steinem o playboy klubu (Friedan 1963 in Claire 2003, Steinem 1963 in Claire 2003).

Etnografie se v následujících letech ubírá směrem interpretativismu a důrazu na lingvistiku. Geertz roku 1973 dal základy vzniku interpretativní sociologii se svým konceptem zhuštěného popisu, ve kterém vidí etnografický výzkum jako textové pole a hledá v tomto poli sítě významů a symbolů. Interpretativní etnografii popisuje dále John Van Maanen v roce 1988 jako výzkumnou metodu, která reprezentuje sociální realitu

ostatních skrze analýzu vlastní zkušenosti ve světě ostatních lidí (Maanen 1988 in Claire 2003). V roce 1995 přichází Hammersley a Atkinson se svou knihou *Ethnography: Principles in Practice* a redefinují v ní podstatu etnografického výzkumu. Etnografie je pro ně metodou výzkumu, založenou na velké šíři zdrojů informací, ve které etnograf otevřeně nebo skrytě participuje na každodenních životech lidí po delší dobu a sbírá jakákoli data dostupná k tomu, aby osvětlil témata, kterými se ve výzkumu zabývá (Hammersley 1995).

Po roce 1995 prochází etnografie dalším obratem ve svém vývoji a tříští se na množství rozdílných přístupů. Bill Ashcroft, Gareth Griffiths, and Helen Tiffin ve své knize *The Post-colonial Studies Reader* (1995) říkají, že etnografické pole se stává natolik heterogenním, že žádný soubor textů nemůže zahrnout každou existující teoretickou pozici (Ashcroft & kol. 1995 in Claire 2003).

4 Postmoderní subkulturní studia a etnografie

Postmoderní pojetí subkultur a etnografie se však v posledních několika letech dále proměnilo. Tento posun charakterizuje Wittel (2000) jako posun od zkoumání homogenního etnografického pole ke zkoumání sítí vazeb, které se v heterogenním výzkumném poli objevují a k nově se objevujícím směrům etnografie internetu.

Jeden z nově se objevivších postmoderních směrů etnografického výzkumu, který se zabývá vztahy členů zkoumané komunity na nově používaném poli internetu je virtuální

etnografie. Podle Kozinetse (2010) v současné době se životy lidí ve velké míře digitalizují a sociální vědci zjišťují, že k porozumění společnosti musí sledovat společenské aktivity skrze technologicky zprostředkované komunikace. Hine vidí problém tradiční etnografické deskripce v její tendenci k tomu představovat výzkumné pole tak, aby vypadalo homogenní (2000). Navrhuje, spolu s Castellsem (1996 in Hine 2000) a Strathernem (1996 in Hine 2000), opustit tradiční vizi výzkumného prostoru jako fyzicky dané lokality a přistoupit na definici výzkumného prostoru jako organizace fluidních spojení jedinců a kulturních artefaktů. Podle Hine je tímto způsobem, jak se zbavit omezení na fyzický prostor a věnovat se prostoru vazeb kulturních procesů právě online etnografie (2000).

Bowler (2010) popisuje komunity ve fyzickém světě jako skupiny lidí spojených dohromady společnou identitou nebo zájmem. Zcela stejně potom vidí virtuální nebo online komunity v tom, že jsou složené z jedinců se sdílenou identitou nebo zájmy a schází se dohromady pro daný účel. Tento sdílený zájem nebo záměr utváří podle Bowlera prostor pro členy komunity k tomu, aby si vytvořili vzájemné vztahy ze kterých se mohou učit jeden od druhého a mít vliv na společnost nebo kulturu kolem nich. Kozinets (2010) zachází ještě dále a odmítá jakoukoli distinkci mezi online a fyzickým světem. Tvrdí, že oba dva světy se spojily do jednoho světa: světa reálného života, který zahrnuje použití technologií ke komunikaci, socializaci, sebevyjádření a porozumění (Kozinets 2010). Hine (2000) se v tomto pohledu shoduje s oba autory a zároveň navrhuje přemýšlet o kyberprostoru

jako o součásti běžného života i součásti interakcí tváří v tvář.

Steve Mizrach ve svém článku *Technology and the Transformation of Identity* tvrdí, že kybernetický věk vytváří nové typy identit lidí, které nejsou vzájemně se vylučující a můžeme předpokládat, že post-industriální obyvatelé budou vykazovat některé nebo všechny typy těchto identit najednou. Můžeme tím pádem v budoucnu předpokládat, že se osobní identity budou stávat více hybridními a technologizovanými, více orientovanými vstříc elektronickému projevu, méně orientovanými na práci a méně somaticky zakotvenými. Mnohé dnešní subkultury (kyberpunkeri, raveři, modern primitives a zippies) experimentují podle Mizracha s těmito novými druhy identit jako se způsobem nácvičky nebo zkoušky než budou tyto typy identit více běžné. Tyto subkultury podle něj ukazují v mikroprostředí to, kam budou větší skupiny společnosti směřovat v budoucnu.

Zde bych ráda navázala praktickou zkušeností z etnografického studia současných subkultur. Pole subkultur mladistvých v současné době jsou výrazně provázána mezi sebou a nabízí možnost být členem více subkultur zároveň aniž by to ohrozilo legitimitu subkulturního zapojení členů v očích ostatních členů subkultury. V současném etnografickém výzkumu subkultur v ČR se setkávám s lidmi, kteří se otevřeně hlásí do několika (Mizrachem zmíněných i jiných) subkultur mládeže zároveň. V subkulturních vazbách se tak v jedné propletené síti spojují členové subkultur cyberpunk, goth, modern primitives, hipster, BDSM, body modification, LARP, tribal, queer, extreme bodybuilding a HC/

metal. Kromě této otevřenosti subkulturních polí multiidentitním vyjádřením je pro metodologii zkoumání neméně důležitý vstup jedinců do těchto subkulturních polí. Přestože by se dalo předpokládat, že současné subkulturní sebeurčení jedinců je z velké míry ovlivňováno především jejich dlouho existujícími předchozími sociálními vazbami, moje dosavadní pozorování a rozhovory v subkultuře BDSM toto prozatím nepotvrzují a naopak naznačují, že velká část současných aktivních členů se do subkultury a na subkulturou pořádaná setkání dostala spíše vlastní iniciativou přes internetové vyhledávače, posléze přes internetovou komunikaci se členy subkultury a následnou pozvánkou na subkulturní setkání⁹. V praxi potom funguje něco jako internetová subkulturní síť vzájemně provázaných webů, přes které se lidé dostávají z jedné stránky na druhou a poté se přes tyto online weby teprve dostávají na osobní subkulturní setkání. Tuto internetovou subkulturní síť můžeme v praxi

⁹ Zde je nutno podotknout, že existují čtyři typy oficiálních subkulturních setkání, a to setkání povídací, kde se většinou mluví o běžném každodenním životě členů subkultury, pouze zřídka či později večer přijde řeč na BDSM a na tyto setkání může přijít kdokoli i mimo subkulturu; setkání nejen povídací, na kterých se kromě povídání provádí i některé BDSM praktiky (nejčastěji jsou tyto setkání tematicky zaměřené na jednu z následujících praktik: výprask rákoskou nebo bičem, svazování, zapichování jehel, chování submisivního jedince jako by byl pes nebo kůň, trávení času v latexovém nebo lackovém oblečení) a kam mají povoleno vstup pouze subkulturně pozvaní jedinci; setkání výukové, kde se jednotlivé praktiky a techniky od základů vyučují (nečastěji to bývají workshopy japonské bondáže) a za čtvrtý typ setkání bychom mohli považovat veřejné show, kde jsou tyto BDSM praktiky prováděny na pódiu v rámci vystoupení na některé veřejné kulturní akci. V rámci vstupu jedinců na subkulturní pole se zabývá především setkáními druhého typu, protože mají veřejný charakter pro členy subkultury ale zároveň oddělují subkulturní dění od dění nesubkulturního pomocí omezení přístupu subkulturně neznámých osob na tyto setkání.

vidět například na vzkazech se žádostí o vstup na konkrétní subkulturou pořádané akce.

Přes web kostka.com¹⁰ jsem narazil na vaši akci a následně i na vaše internetové stránky. Chtěl bych se zeptat, jak fungujete, jak se setkáváte a zda by bylo možné se do vašich aktivit zapojit. (Adam a Andrea)

Internet v těchto případech plní tři zcela rozdílné funkce. V první řadě se jeho prostřednictvím lidé snaží do subkultury získat osobní přístup. Tento přístup se snaží získat buď lidé, kteří se subkulturou nikdy v osobním kontaktu nebyli a rádi by tento osobní kontakt získali,

Dozvěděla jsem se zde o pořádané akci, ale ještě jsem na takovém setkání nebyla. Jak to vlastně chodí na akcích a jaký bude program? (Bětko)

dále potom lidé, kteří se snaží získat vstup do jiné ze subkulturních skupin, než do které obvykle chodí

Rád bych se seznámil s podobnými lidmi jako jsem já. Něco málo jsem už o vás slyšel a teď jsem konečně objevil kontakt. Byl jsem párkrát na srazu v Aši. (Cyril)

a v neposlední řadě lidé, kteří se setkali s veřejnou subkulturní show a rádi by získali pozvání na některou z pořádaných subkulturních akcí.

Celkem mě zaujala vaše prezentace na Krychli a chtěl jsem se zeptat, jestli mezi sebe přijímáte i lidi, co mají jen nevelké zkušenosti s tímhle zaměřením, ale o to větší zájem se něčemu přiučít a seznámit se s podobně založenými lidmi. (Dalibor)

¹⁰ Všechny jména, konkrétní názvy a města byly v citacích pozměněny, abych zachovala co největší soukromí členů subkultury.

Jak můžeme vidět na příložených citacích¹¹, další a neméně důležitou funkcí internetové komunikace se členy subkultury je také předávání informací o subkultuře jejím budoucím členům. Pomocí internetové komunikace se současnými členy subkultury se zájemci o vstup na subkulturní akce dozvídají informace o tom, jak daná část subkultury na daném místě prakticky funguje, jak probíhají její setkání, jaká jsou pravidla chování¹² na těchto setkáních a implicitně také jaké hodnoty jsou subkulturně uznávány a jaké jsou naopak zavrhovány. V důsledku tohoto vyjednávání principů fungování subkulturních setkání a jejich pochopení a akceptace nebo nepochopení a neakceptace ze strany zájemce o vstup do subkulturního pole s tím souvisí třetí funkce internetové komunikace, kterou je udílení nebo zamítnutí přístupu jedincům na osobní setkání subkultury. Můžeme zde tedy vysledovat poměrně velký vliv internetového prostředí na dění v subkultuře, přestože těžiště subkulturního dění stále leží především v osobních setkáních členů subkultury.

Navrhovaným postupem zkoumání takových subkultur je, s ohledem na všechny zmíněné specifikace postmoderních subkultur, zúčastněné pozorování a rozhovory v průběhu subkulturních setkání kombinované s virtuální

etnografií subkulturního online prostředí v době mezi subkulturními setkáními. Tento přístup spojuje některé výhody tradiční a virtuální etnografie, především získání hlubokého vhledu do zkoumaného pole skrz dlouhodobé ponoření do zkoumání subkulturních způsobů života (Wittel 2000) a možnost zkoumání citlivějších témat při komunikaci ve virtuálních prostorách (Garcia 2009) a pomáhá minimalizovat některé z limitů obou přístupů, především nemožnost ověřit validitu dat u čistě virtuální etnografie (Wittel 2000), která mohou být částečně ověřena (u takových dat jako věk, gender, příslušnost k subkultuře) při osobních setkáních, nedostatek fyzického kontextu pro pochopení významů v internetové komunikaci (vzhled příslušníků subkultury, gesta, mimika, tón hlasu) u virtuální etnografie (Wittel 2000) a také omezený přístup k celistvému subkulturnímu kontextu u tradiční etnografie založené na pouze jednom zkoumaném poli vazeb, ke kterému získá etnograf přístup (Wittel 2000). Kombinace obou přístupů může také umožnit usnadnění řešení některých etických otázek výzkumu (Dlouhá 2012) při osobní komunikaci s členy subkultury. Je však třeba mít na paměti, že tento druh metodologie s sebou přináší také větší časovou náročnost na sběr a zpracování dat a obzvláště při časově omezeném etnografickém výzkumu tak značně omezuje časové možnosti, které je možno věnovat každé z etnograficky zkoumaných oblastí (Wittel 2000). Tento přístup tak může otevírat riziko nedostatku výzkumníkovy prostoru pro objevování hlubších významů, čehož bychom se měli vyvarovat, pokud je pro nás v etnografii (ve shodě např. s Geertzem 1973 a Wittelem 2000) cílem objevování

11 Bylo by velice zajímavé sledovat v návaznosti na možnosti použití etnografické metodologie i další aspekty BDSM subkultury než pouze vstup jedinců na subkulturní pole, avšak taková studie by bohužel výrazně přesáhla rozsah jednoho článku.

12 Pravidla chování na BDSM setkáních se mírně liší podle typu setkání a místa, kde setkání probíhá, většinou však zahrnují jako základní podmínky chování explicitně slušné chování a ohleduplnost k ostatním návštěvníkům, dále explicitně striktní zákaz provádění jakékoli BDSM činnosti bez zřetelného souhlasu všech zúčastněných a explicitně nebo implicitně také nevhodnost zapojení sexu do BDSM srazů.

komplexity skrytých významů zasazených do místního kontextu.

v době mezi subkulturními událostmi.

5 Závěr

V tomto článku jsem se pokusila nastínit, jakým způsobem můžeme reflektovat současný stav subkultur v etnografickém výzkumu a pokusila jsem se navrhnout praktické způsoby odvíjení použitého etnografického směru výzkumu od průběhu vzájemných vztahů členů studované subkultury. Současné subkultury jsou formovány v důsledku stále více se rozmáhající internetové komunikace a její dostupnosti nejen pomocí osobních setkávání členů subkultury, ale ve velké míře také na poli virtuálním, pomocí internetových diskuzních fór, virtuálních diskuzních skupin či komunikace členů subkultur pomocí internetových vzkazů a zpráv. Osobní setkávání členů současných subkultur se tak stává spíše odrazem a pokračováním stavu internetové existence subkultury než jejím počátkem. Podle teorie Bowlera (2010) bychom tento vývoj přístupu členů do subkultury a subkulturního dění mohli shrnout jako běžný průběh dění v čistě virtuální komunitě, kdyby ovšem základ všeho subkulturního dění v těchto subkulturách neležel především v osobním setkávání členů. Přicházím tedy s myšlenkou, že některé současné subkultury mládeže jsou specifickým způsobem na pomezí subkultur face-to-face a subkultur virtuálních a jako k takovým k nim musíme také přistupovat i při jejich zkoumání. K tomu nám může dopomoci například zde navržené etnografické zkoumání subkulturních událostí kombinované s virtuálně etnografickým zkoumáním internetového subkulturního pole

Literatura:

- Becker, H. (1963). *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*. New York: Free Press.
- Bourdieu, P. (1973). Cultural Reproduction and Social Reproduction. In: R. Brown (ed.) *Knowledge, Education and Cultural Change: Papers in the Sociology of Education*. London: Tavistock.
- Bowler, G. M. Jr. (2010). Nethnography: A Method Specifically Designed to Study Cultures and Communities Online. In *The Qualitative Report*, 15(5).
- Clair, R. P. (2003). *Expressions of Ethnography. Novel Approaches to Qualitative Methods*. New York: State University of New York Press.
- Cohen, S. (1972). *Folk Devils and Moral Panics*, London: MacGibbon and Kee Ltd.
- Denzin, N. K., Lincoln, Y. S. (2005). *The SAGE Handbook of Qualitative Research*. London: Sage.
- Dlouhá, M. (2012). Nová etnografie? „Virtuální etnografická procházka“ jako příklad vedení etnografického výzkumu v době internetu. In *AntropoWebzin* 2012(3).
- Ellen R. F. (1984). *Ethnographic Research: A Guide to General Conduct*. London: Academic Press.
- García, A. C., Standlee, A. I., Bechhoff, J., Cui, Y. (2009) Ethnographic Approaches to the Internet and Computer Mediated Communication. In: *Journal of Contemporary*

Ethnography. 38(1), 52–84

Gelder, K., Thornton, S. (1997). *The subcultures reader*. New York: Routledge.

Hall, S., Jefferson, T. (1993). *Resistance Through Rituals: Youth Subcultures in Post-War Britain*. London: Routledge.

Hammersley, M., Atkinson, P. (2007). *Ethnography. Principles in Practice*. London: Routledge.

Hebdige, D. (1979). *Subculture: The Meaning of Style*. London: Routledge.

Hine, Ch. (2000). *Virtual Ethnography*. London: Sage.

Hodkinson, P. (2002). *Goth: Identity, Style and Subculture*. Oxford: Berg.

Huq, R. (2006). *Beyond Subculture. Pop, youth and identity in a postcolonial world*. London: Routledge.

Kozinets, R. V. (2006). Netnography. In V. Jupp. *The sage dictionary of social research methods*. London: Sage.

Kozinets, R. (2010). *Netnography: Doing Ethnographic Research Online*. Canada: Sage.

Mizrach, S. (Nedatováno). *Technology and the Transformation of Identity*. Získané z: <http://www2.fiu.edu/~mizrachs/tech-ident.html>

Maffesoli, M. (1996). *The Time of the Tribes: The Decline of Individualism in Mass Society*. London: Sage.

Moore, R. (2004). Postmodernism and Punk Subculture: Cultures of Authenticity and Deconstruction. in *The Communication Review*, 7, 305–327.

Muggleton, D. (2000). *Inside Subculture: The Postmodern Meaning of Style*. Oxford: Berg.

Muggleton, D., Weinzierl, R. (2003). *Post-subcultures reader*. Oxford: Berg.

Thornton, S. (1996). *The Club Cultures*. Oxford: Polity Press.

Wittel, A. (2000). Ethnography on the Move: From Field to Net to Internet. In *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research*, 1(1).

Woo, B. (2009). Subculture Theory and the Fetishism of Style. In *Stream: Culture / Politics / Technology. A Graduate Journal of Communication*. 2009(2).

Limity rozhovoru v antropologickém výzkumu domova

Ivana Růžičková, ruzickova.email@gmail.com

Autorka je studentka doktorského studijního programu Integrované studium člověka - Obecná antropologie, Fakulta humanitních studií, Univerzita Karlova, Praha.

Abstract:

This abstract refers to the methodological approach towards the anthropological research of house and home, with a special regard to perceiving the view through the window. It is an ethnographical research, in which I am trying to apply the standard research procedure to the non-standard field. That forces me to experiment during the data collection. Above all during the semi-structured interviews, in which I am trying to get from my informants the reflection of their lived space and view through the window, I often get answers in poetic images that are on the borderline of understanding. A way out of this abstract level I find in using other methods of anthropological qualitative research, like participant observation, analysis of material objects and sensual analysis.

Key words:

Home, methodology, qualitative research, interview, participant observation, sensual analysis

Abstrakt:

Tento příspěvek se týká metodologického přístupu ke kulturně a sociálně antropologickému výzkumu domu a domova, v němž je zvláštní zřetel brán na vnímání výhledu z okna. Jedná se o etnografický výzkum, během kterého se snažím aplikovat standardní výzkumný postup na nestandardní terén, což mě nutně vede k experimentování v rámci sběru dat. Především během polostrukturovaných rozhovorů, v nichž se snažím získat od svých informátorů reflexi jejich žitého prostoru a výhledu z okna, dostávám často odpovědi v poetických obrazech, které se pohybují na hranici srozumitelnosti. Jako východisko z abstraktní roviny rozhovorů se mi pak jeví využití dalších jinak svébytných metod antropologického kvalitativního výzkumu, kterými jsou zúčastněné pozorování, analýza materiálních objektů a senzuální analýza.

Klíčová slova:

Domov, metodologie, kvalitativní výzkum, rozhovor, zúčastněné pozorování, senzuální analýza

Úvod

V rámci svého dizertačního projektu zkoumám jedno z nejzákladnějších antropologických témat, a to téma domu a domova, z hlediska analýzy výhledů z okna městských bytů. Domov chápu spolu s Laštovkovou (2007) jako sociální konstrukt, který má tři dimenze. Prostorovou, kterou tvoří fyzické místo našeho bydliště, sociální, tvořenou lidmi, se kterými tento prostor sdílíme, a časovou, jež symbolizuje minulost, současnost i budoucnost daného místa. Tento široký koncept se snažím uchopit z hlediska analýzy výhledů z okna, přičemž okno chápu jako symbolické i faktické propojení soukromého (a tudíž intimního) prostoru bytu s vnějším světem veřejného prostoru.

Vycházím z předpokladu, že jeden určitý výhled může navozovat jak příjemné tak nepříjemné pocity v závislosti na tom, kdo se z něj dívá. V každém případě však formuje percepci daného prostoru a konstrukci pocitu domova. Mým cílem je pak interpretovat, jakým způsobem může výhled z okna městského bytu ovlivnit vztah člověka k danému místu, dynamiku sousedských vztahů a vnímanou kvalitu bydlení těch, kteří dané místo obývají.

Problematizace interview jako hlavní metody sběru dat

Můj výzkumný vzorek představují obyvatelé městských bytů, které kontaktuji metodou sněhové koule. Jako hlavní metodu sběru dat jsem si původně zvolila polostrukturovaný rozhovor doplněný o pozorování prostoru

před a za okny. Vzhledem k tomu, že jedním z cílů mého výzkumu je vysledovat interakci vnějšího a vnitřního světa skrze okno, zajímá mě, co všechno je z okna možné vidět, slyšet i cítit. Zároveň se snažím identifikovat všechny faktory, které subjektivní vnímání okna v bytě u daného člověka ovlivňují, např. záclony, závěsy, mříže, umístění okna v prostoru, proměnlivost výhledů při pohybu místností.

Interview jako hlavní metodu sběru dat jsem si zvolila proto, aby mi zprostředkovala vhléd do mentálního světa mých informátorů a umožnila mi nahlédnout logiku a kategorie, skrze které vnímají svůj svět (McCracken, 1988). V začátcích mého výzkumu rozhovor časově předcházela všem ostatním metodám sběru dat a točil se kolem předem připravených okruhů otázek. Šlo tedy o polostrukturovaný rozhovor, u kterého byl jasně definovaný účel, informátor si na něj vyhradil čas a věděl, že s ním rozhovor dělám. Nešlo tedy o neformální rozhovor v průběhu zúčastněného pozorování.

Už při prvních výpravách do terénu jsem narazila na limity takového interview jakožto hlavní metody sběru dat ve specifickém prostředí svého výzkumu. Předně byla silně cítit mocenská asymetrie mezi mnou a informátory (Kvale, Brinkmann 2009), která ovlivňovala kvalitu výpovědí. Vnímala jsem, že moji informátoři se cítí být v nevýhodě, protože o svém výhledu z okna - na rozdíl ode mě - často nikdy záměrně nepřemýšleli, a netuší, jakou odpověď od nich vlastně čekám. Chyběla jim předchozí tematizace tohoto tématu, díky které by si předem ujasnili své názory a získali pro ně argumenty. Výhled z okna ale nepatří mezi běžná témata k hovoru.

Často tudíž tápali a odpovídali abstraktně, nesrozumitelně nebo až v neprůniknutelných básnivých obrazech. Strach rozhovořit se o výhledu často umocňoval i samotný fakt, že rozhovor probíhal před daným výhledem a já si jakoby mohla tvrzení informátora okamžitě ověřit. Prakticky každý mi v nějaké fázi rozhovoru pověděl, že abych daný výhled opravdu ocenila, měla bych přijít jindy (v jiném ročním období, v jinou denní dobu, za jiného počasí, když nejsou sousedi doma). Typická věta zněla: „Teď to není vidět, ale když...“. Každý se navíc snažil usnadnit mi výhled z okna tím, že okamžitě rozhrnoval závěsy a otevíral okno, čímž ale prakticky zrušil své přirozené prostředí, ve kterém se sám k oknu nějak vztahuje. V této fázi jsem si uvědomila, že vztahování se k oknu často probíhá na neuvědomované úrovni, a abych se dostala k žité zkušenosti s ním, budu muset k výzkumu přistoupit jinými metodami antropologického kvalitativního výzkumu než pouze formálním rozhovorem.

Zúčastněné pozorování

Etnografický výzkum se podle Angrosina (2007) ideálně hodí k prozkoumání takových témat, u kterých neznáme problém. Musíme se tedy ponořit do daného prostředí, pozorovat ho, detailně popsat každý jeho aspekt a dění v daném prostředí se aktivně účastnit. Etnografie nám pak identifikuje všechny účastníky daného sociálního prostředí i většinu fenoménů, které jsou s ním spojené. Královskou metodou etnografického výzkumu je pak zúčastněné pozorování. Umožňuje nám sledovat, jak lidé se

zkoumaným prostředím doopravdy zacházejí, a nemusíme se spokojit s jejich verbálním popisem, který je vždy určitou redukcí nebo i záměrnou lží informátora, který se nás jen snaží uspokojit (viz např. Okely, 2012). Dlouhodobá přítomnost v terénu, která je podstatou zúčastněného pozorování, také boří onu výše zmíněnou mocenskou nerovnováhu výzkumníka a zkoumaného. Jakmile si na naši přítomnost lidé zvyknou, začnou se chovat přirozeněji. Předně se ale prostřednictvím pozorování je možné dostat k té rovině vztahování se ke zkoumanému problému, která je neuvědomovaná a nereflektovaná, a tudíž se v rozhovoru málokdy projeví.

Ve svém výzkumu domova skrze výhled z okna jsem stála před problémem, jakým způsobem „se účastnit“ života svého terénu. Rozhodně nebylo možné s danými lidmi žít v jejich bytě a pozorovat je v jejich každodennosti. I kdyby na takovou dohodu přistoupili, těžko bych mohla doufat v jejich přirozené chování. Kompromis jsem našla ve společně vykonávaných běžných činnostech v daném bytě. Se svými informátory vařím, uklízím nebo se spolu díváme na televizi – a často i z okna. Jako příklad uvedu paní M. V úvodním rozhovoru mi pověděla, že se ze svého okna dívá ráda a pozoruje hlavně ptáky a stromy. Když jsme pak spolu vařily, nápadně často odbíhala k oknu a soustředěně se dívala z okna. Nepozorovala však ptáky, ale své sousedy. Jakmile zaslechla klapnutí vchodových dveří, hlídala, jestli někdo neodhazuje odpadky, nebo jestli do domu nevstupuje někdo cizí. Během těchto zúčastněných pozorování jsem se dozvěděla o všech sousedech a jejich životech.

Prostřednictvím takového pobývání v terénu a zúčastněného pozorování v bytech různých informátorů se mi tak jako jedno ze stěžejních témat percepce domova vynořilo právě téma sociálních interakcí. Ty se buďto odehrávají přímo skrze fyzické okno, nebo k nim dává podnět právě výhled z okna a vyjednávání mezi sousedy ohledně toho, na co by se měli dívat nebo nikoliv. Příkladem takového vyjednávání mohou být spory, zda se pokácí strom, který některým stíní, zatímco jiní se radují z výhledu do zeleně. Neformální rozhovory nad společnou prací nebo během trávení volného času v bytě mých informátorů pak spontánně odkrývají spoustu biografických dat, která se mi ukazují být klíčová pro interpretaci mnohých aspektů jejich vztahování se k prostoru domova. Informátoři mi je přitom sdělují právě v souvislosti s fenomény spojenými s aktuálním výhledem z okna, takže se k nim nemusím dostávat šroubovaně prostřednictvím samotného dotazování se při formálním rozhovoru.

Analýza materiálních objektů

Všechny ostatní metody sběru dat, které ve svém výzkumu používám, pak využívám právě v rámci zúčastněného pozorování. Důležitý aspekt, který při něm sleduji, jsou materiální objekty, které moji informátoři umisťují před nebo za okno, a významně tak modifikují výhled z okna nebo samotnou interakci s ním. Může jít o závěsy, barevné záclony, mříže, vitráže, ale i dekorativní předměty nebo květiny na parapetu. Podobně jako Henare a kol. (2007) se snažím nahlížet

tyto artefakty jako takové, jaké se samy aktuálně prezentují a vnímat je už jako svého druhu významy. Jedna a tatáž věc totiž může u různých lidí plnit různé funkce. Závěs může někdo používat pro regulaci světla, jiný se jím záměrně odděluje od vnějšího světa za okny a pro někoho může být zacloněný výhled pouze materializovanou snahou přenést význam a pozornost na to, co se děje uvnitř.

Senzuální analýza

Další z důležitých metod v mém výzkumu je sensorická etnografie. Předpoklad, že smyslové vnímání je stejně tak „fyzický“ jako „kulturní“ akt formulovala např. Classen (1997). Zrak, sluch, hmat, chuť a čich nejsou jen způsoby chápání fyzických fenoménů, ale také nositeli kulturních hodnot. Tím, že smyslové vnímání podmiňuje kultura, ovlivňuje i to, jak skrze své smysly zakoušíme svět (Classen, 1997). U mého výzkumu je akcent na smyslovou zkušenost, přicházející do prostoru domova mých informátorů skrze okno, zcela na místě. Jako dominantní vjem by se mohl zdát vizuální obraz, avšak z mých dat vyplývá, že mnohem více ovlivňují pocit domova ostatní smysly. Zatímco „výhled“ se dá modifikovat prostřednictvím výše popsaných objektů, hluk z magistrály, pach z továrny nebo kouř sousedovy cigarety se ovlivňuje těžko. Jde přitom o situace, které, pokud jsem jim přítomná, vyvolávají překvapivě silné reakce. Jinak klidný člověk se například dokáže během chvíle neadekvátně silně rozrušit. Jde o další rovinu, která by mi z pouhých rozhovorů zůstala utajena, přinejmenším ve své intenzitě a skutečném prožívání dané skutečnosti.

Teprve při pravidelném a dlouhodobějším docházení a pozorování v bytě informátora mám možnost jeho reakce na smyslové podněty sledovat. Jako příklad uvedu slečnu T., se kterou jsem trávila čas, když se učila na státnice na vysoké škole. V jednu chvíli zaslechla nepatrné zaškrábání na parapetu a nápadně ztuhla. Za chvíli se začali na parapet slétat holubi, které z okna nad její garsonkou krmila její sousedka, důchodkyně. Dokud krmení neskončilo a holubi neodletěli, T. ptactvo odháněla házením polštářů na okno a nevybíravými slovy. Než jsem celou scénu opakovaně pozorovala, netušila jsem, že by skrze okno mohl vstupovat do jejího jinak harmonického prostoru domova nějaký takhle negativní podnět. I v rozhovoru své okno reflektovala jako klidné, ideální pro učení a rozjímání, bez jediné výhrady.

Během zúčastněného pozorování sbírám tato smyslová data, i když na ně můj informátor nijak viditelně nereaguje. Ať už na uvědomované nebo neuvědomované rovině totiž tvoří smyslovou zkušenost domova daného člověka. Mezi smyslovou zkušenost domova patří každodenní způsoby domácích aktivit (např. umývání nádobí, uklízení, vaření, oblékání), ale právě i zvuky či pachy, které přicházejí z okna nebo obraz, který se za ním proměňuje během dne. Bytí ve vlastním prostoru domova tak zahrnuje „vtělené smyslové vědění“ (embodied sensory knowing) (Pink, 2009), které pak následně podporuje procesy identifikace. Jak ponětí domova tak i identity je podle Pink produkováno v souboru senzoričkových praktik, které se vtiskují do daného prostoru a ustavují vztahy mezi těly a místy. Často právě

zcela nevědomě. Dle Pink tělo reaguje svými smysly a generuje tak jistý druh tělesného vědění, které se odlišuje od intelektu.

Tím se dá vysvětlit, proč se někteří lidé „necítí“ v některých bytech dobře, ačkoliv splňují všechny jejich intelektuální nároky na ideální byt, a v jiných, ač naopak jejich racionální představy o krásném výhledu nespĺňují, se cítí jako doma. Může je totiž ovlivňovat podobný senzoričkový model, který si utvořili během dětství a spojili si ho s příjemnými chvílemi, které v daném místě prožili.

Rozhovor nad fotografií

Teprve po dlouhodobějším sběru dat metodou zúčastněného pozorování a senzoričkovou etnografií se mi jeví užití metody polostrukturovaného interview jako vhodné. Jakmile se již utvořil vztah mezi mnou a mými informátory, rozhovor o výhledu z okna se najednou posunul do velmi konkrétní a zároveň osobní roviny. Informátor jakoby získal jistotu, že „vím, o čem mluvím“, protože jsem se z daného okna také už tolikrát dívala a sdílela jeho zkušenost. Náš rozhovor se pak více podobal spíše dialogu nebo diskusi než řízenému rozhovoru. Podobnou zkušenost reflektuje např. Okely (2012). Právě tehdy se navíc vynořuje „osobní“ rovina vztahování se k výhledu z okna. Okno totiž, jak již bylo řečeno, představuje průnik vnějšího světa do soukromého prostoru člověka. Ten pak často pohled z okna v rozhovorech reflektuje jako prostředek pro přemýšlení, ztišení se nebo vytvoření si momentálního soukromého prostoru v jinak sdíleném a rušném prostoru bytu. Ač jsou tyto chvíle často vzácné, právě

ty ovlivňují jeho celkové vnímání výhledu z okna nejvíc. Proto si také takový informátor v úvodních setkáních často posteskuje, že se svým výzkumem přicházím ve chvíli, kdy za okny ten „jeho výhled“ není.

Člověk v takových chvílích někdy svůj výhled i sám fotografuje a rozhovor nad jeho případnými fotografiemi (Sztompka, 2007) pak umožňuje překlenout onen aktuální vizuální nesoulad mezi výhledem, se kterým se vnitřně ztotožňuje a spojuje si ho s pocitem domova, a s obrazem, který je aktuálně za jeho okny. Informátor mi v takovém případě ukazuje své vlastní fotografie daného výhledu a hovoří o zvláštních kvalitách, které v danou chvíli skrze své okno vnímal, a kvůli kterým snímek pořizoval. Velmi to přitom usnadňuje vidět výhled jeho očima jakožto „obraz“. Petříček (2009) chápe obraz jako způsob, kterým si představujeme svět. „Je to cosi, do čeho je vepsaná celá naše zkušenost (...) vlastně celá historie našeho života.“ (Petříček, 2009:36) A díváme-li se na fotografii, pozorujeme kromě scény na ní zachycené také pohled, který danou fotografii stvořil. Petříček vidí ve fotografii cosi jako zformovanou vizuální myšlenku. Pokud tedy informátor svůj výhled dokumentuje, snadněji se v rozhovoru nad danými snímky dostaneme k jeho osobnímu prožitku výhledu jakožto neustále se proměňujícího obrazu v jinak statickém prostoru bytu, než když před ním aktuálně sedíme a ona esence, kterou dotyčný vnímá, tam právě chybí.

Závěr

Jak jsem se snažila ve svém příspěvku ukázat,

díky původně doplňkovým metodám svého výzkumu, jako je zúčastněné pozorování, analýza předmětů, rozhovor nad fotografií nebo sensuální analýza, se mi podařilo rozkrýt mnohem více významových rovin, než se ukázalo při pouhém polostrukturovaném rozhovoru. Předně se mi otevřela možnost sledovat výhled z okna jakožto žitý prostor a místo pro sociální interakce. Následný rozhovor, který se díky sdílené zkušenosti s daným konkrétním oknem a výhledem nesl v otevřenějším a uvolněnějším duchu, pak odkryl i osobní rovinu vztahování se k oknu jako k osobnímu obrazu. Teprve z celku těchto dat je možné je kategorizovat, porovnávat je s daty z dalších výhledů a hledat opakující se motivy v následné analýze. Původně doplňkové metody k interview se tak staly nezbytným předpokladem pro něj.

Literatura

- Angrosino, M. (2007): *Doing Ethnographic and Observational Research*. London: Sage.
- Classen, C. (1997): *Foundations for an anthropology of the senses*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Henare, A., Holbraad, M., Wastell, S. (2007): *Thinking Through Thing: Theorising Aftifacts Ethnographically*. Oxon: Routledge.
- Kvale, S., Brinkmann, S. (2009): *Interviews: Learning the Craft of Qualitative Research Interviewing*. London: Sage.
- Laštovková, J. (2007): „Doma“ v pohraničí. In: Houžvička, V., Novotný, L., (eds): *Otisky historie v regionálních identitách obyvatel*

pohraničí. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

McCracken, G. (1988): *The Long Interview*.
London: Sage.

Okely, J. (2012): *Anthropological practice:
fieldwork and the ethnographic method*.
London: Berg.

Petříček, M. (2009): *Myšlení obrazem,
přívodce současným filosofickým myšlením
pro středně nepokročilé*. Praha: Herrmann &
synové.

Pink, S. (2009): *Doing Sensory Ethnography*.
London: Sage.

Sztompka, P. (2007): *Vizuální sociologie.
Fotografie jako výzkumná metoda*. Praha:
Sociologické nakladatelství (Slon).

Špecifiká výskumu Rómov s akcentom na subetnickú skupinu *olašských* Rómov

Ivana Šusterová, susterova.ivana@gmail.com

Autorka je absolventka magisterského stupňa na
Katedre etnológie a folkloristiky, FF UKF Nitra.

Vo svojej bakalárskej a diplomovej práci sa zaoberala subetnickou skupinou *olašských* Rómov.

Abstract:

Roma are often perceived by the majority as a uniform group. In fact, is an internally structured group. During my studies I focused on research sub-ethnic group of Vlax Roma. During the research of this group, closed to the majority, I fought a lot of specifics that I try to bring in the following contribution. Before the research is important recognize the differences in normal behavior (f.e. absence of shaking hands while visiting), with the understanding of certain situations with their values and attitudes. During the research is also important count with the different sense of time, properly choose the part of the day on the interview, or with problems in the use of recording techniques and with misunderstanding, why the researcher needs information. Conducting an interview is different in terms of age and gender informants. We needed a long and intensive contact with the community, also informal interview, which serve to progressively eliminate of distrust of informants and greater openness in answering the questions. I consider to important to use qualitative methods, non-standardized interview and participant observation.

Keywords:

Vlax Roma. Non-standardized interview. Emic - approach. Qualitative methods. Ethnographic research.

Abstrakt:

Rómovia sú majoritnou spoločnosťou často vnímaní ako jednolitá skupina. V skutočnosti ide o vnútorne štruktúrovanú komunitu. Počas štúdia som sa zamerala na výskum subetnickej skupiny tzv. *olašských* Rómov. Pri výskume tejto skupiny, uzavretej voči majorite, som sa stretla s viacerými špecifikami, ktoré sa snažím priblížiť v nasledovnom príspevku.

Pred samotným výskumom je potrebné oboznámiť sa s odlišnosťami v bežnom správaní (napr. absencia podávania rúk pri návšteve), s chápaním určitých situácií i s ich hodnotami a postojmi. Počas výskumu treba rátať s odlišným vnímaním času, vhodne zvoliť časť dňa na rozhovor, či s problémami v používaní nahrávacej techniky a vôbec s nepochopením, prečo dané informácie bádateľ potrebuje. Rozdielne je vedenie rozhovoru z pohľadu

veku a pohlavia informátorov. Potrebný je dlhší a intenzívny kontakt s komunitou, neformálne rozhovory slúžiace na postupné odbúranie nedôvery zo strany informátorov a väčšej otvorenosti pri odpovedaní na kladené otázky. Preto považujem za vhodné využívanie kvalitatívnych metód, neštandardizované rozhovory a zúčastnené pozorovanie.

Kľúčové slová:

Olašskí Rómovia. Neštandardizovaný rozhovor. Emic – prístup. Kvalitatívne metódy. Etnografický výskum.

1 Úvod

Rómovia sú svojim pôvodom, jazykom, spôsobom života svojrázna, od majoritného obyvateľstva kultúrne odlišná národnostná menšina, považovaná v súčasnosti, ale aj v predchádzajúcich desaťročiach na Slovensku za najproblémovjšiu a zároveň najostrejšie sledovanú. Po opustení pravlasti boli v každej spoločnosti iba jednou z menšín – skupinou, ktorá nestojí v centre diania, ani v záujme autorov kroník, či iných písomností.

Rómovia sú majoritnou spoločnosťou často vnímaní ako jednoliata sociálna skupina. Táto komunita je však vnútorne štruktúrovaná. Predložený príspevok pojednáva o subetnickej skupine tzv. *olašských* (*valašských*) Rómov. Napriek tomu, že od doby, kedy prišli na naše územie prví *olašskí* Rómovia uplynulo približne 150 rokov, nedá sa povedať, že by súžitie medzi nimi a majoritou, ale i inými subetnickými skupinami Rómov, bolo bezproblémové. Skôr je sprevádzané

nedôverou, či antipatiou. Dôvodov je niekoľko. Tento stav je sčasti dielom masmédií, ktoré nám ponúkajú väčšinou negatívne správy spojené so *starousadlými Rómami* (tzv. *Rumungrami*) a ostatné subetnické skupiny sú riešené len okrajovo, často aj v odborných kruhoch. V niektorých situáciách sa Rómovia navyše správajú inak, ako by sa od bežného občana očakávalo. Zároveň o ich živote, či kultúre vieme málo, preto si veľká časť majoritnej spoločnosti vytvára svoje názory a postoje k Rómom pod vplyvom predsudkov a stereotypov. U *olašských* Rómov je to ešte umocnené tým, že sú vo všeobecnosti voči majorite uzavretí. Vzhľadom k veľkým rozdielom medzi skupinami Rómov nie je možné generalizovať poznatky o tomto etniku a jeho kultúre všeobecne na všetkých Rómov, bolo by to metodologicky nesprávne a nepresné.

Olašskí Rómovia boli predmetom môjho záujmu už pri písaní bakalárskej práce¹. Keďže „V obyčajovej tradícii Rómov dominujú rodinné obyčaje (pretože neboli vlastníkami pôdy, kalendárne obyčaje viažuce sa väčšinou k práci roľníkov boli obmedzené); napriek tomu, že najviac rómskych obyčajov je spätých s úmrtím a narodením človeka, i pri obyčajoch viazucich sa k uzatváraniu manželstva sa môžeme dodnes stretnúť s niekoľkými veľmi archaickými prejavmi“ (Mann, 1996, s. 48), náplňou spomínanej práce bolo priblížiť problematiku partnerského života, obdobie od výberu partnera po uzatvorenie manželského zväzku s akcentom na obyčaje ako sú pytačky,

¹ MICHALCOVÁ, I.: K súčasným problémom predmanželského života v spoločenstve Rómov (na príklade Rómov žijúcich v Nitre na Kalvárii): bakalárska práca. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2012.

zásnuby a „spečatenie“ manželstva, ktoré sa vykonáva v rámci rómskej komunity. Pri sledovaní tejto problematiky ma zaujalo postavenie žien v danej komunite. V diplomovej práci² som sa preto venovala problematike, aká rola a status sú prisúdené rómskym *olašským* ženám. Poukázala som na zmeny statusu ženy v priebehu jej života prebiehajúce odlišným spôsobom, ako ich poznáme v majoritnej kultúre. Najmä zameranie druhého spomínaného výskumu bolo prínosom pre mňa ako pre ženu – výskumníčku. Považujem za výhodu poznať pri výskume požadované normy v správaní konkrétnych členov spoločenstva (na základe pohlavia, ale aj veku). Prezentované údaje sú výsledkom terénneho výskumu uskutočneného predovšetkým v Nitre, v mestskej časti Staré mesto, konkrétne na Kalvárií medzi *olašskými* Rómami žijúcimi na Borovej ulici, kde sú koncentrovaní v rámci kompaktnejšieho sídelného celku. Žijú tu v dvojpodlažných murovaných rodinných domoch, ktoré lemujú cestu. K domom patria dvory. V tých si rodinní príslušníci pristavujú ďalšie domy. V dvoch prípadoch išlo o rozhovory so ženami z Orechovho dvora, ktoré ale vyrastali na Borovej ulici. Žijú tu v murovaných bytových domoch a bytoch nižšieho sociálneho štandardu (unimobunky).

Počas výskumov som sa presvedčila o tom, že spôsob života *olašských* Rómov je odlišný nielen v porovnaní s majoritou, ale aj so skupinou tzv. *starousadlých Rómov - Rumungrov*. Prejavuje sa to vo vedomej snahe o zachovanie mnohých archaických

2 ŠUSTEROVÁ, I.: K problematike postavenia žien v spoločenstve *olašských* Rómov v súčasnosti : diplomová práca. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2014.

prvkov, zvykov a obyčajov, noriem správania sa, ktoré vychádzajú z vlastných vnútorných zákonov často nadradených nad zákony štátu. Pri samotnom výskume subetnickej skupiny *olašských* Rómov je potrebné počítať s viacerými špecifikami. Ich poznanie môže byť prínosom pre každého výskumníka pohybujúceho sa v spoločenstve *olašských* Rómov.

2 Metódy kvalitatívneho výskumu verzus kvantitatívneho výskumu

Ako tvrdí Hendl (2012, s. 48), v typickom prípade kvalitatívny výskumník vyberá na začiatku výskumu tému a určí si základné výskumné otázky. Toto pravidlo som pri výskume *olašských* Rómov uplatňovala aj ja. Za výhodu využívania kvalitatívnych metód považujem predovšetkým možnosť modifikácie základnej výskumnej otázky i samotnej témy v priebehu všetkých fáz výskumu. Zmeny vychádzajú predovšetkým z nového poznania behom zberu, či analýzy dát. Dovoľujem si tvrdiť, že pri výskume *olašských* Rómov to platí dvojnásobne z dôvodu pomerne malého počtu informácií, ktoré možno získať v odbornej literatúre. Subetnická skupina *olašských* Rómov býva zväčša popisovaná okrajovo a to najmä súčasný stav ich kultúry a spôsobu života. Napriek tomu, že som išla do terénu s pripravenými otázkami, ich zoznam som rozširovala o ďalšie otázky a možné podtémy súvisiace s danou problematikou až počas samotných rozhovorov. Vyhľadávala a analyzovala som akékoľvek informácie, ktoré prispievali k osvetleniu základných výskumných otázok.

Využívanie metód kvantitatívneho výskumu, ako je dotazník, považujem v tomto prípade za menej vhodné, či nevhodné. Súhlasím s J. Polákovou (2011, s. 62), ktorá pokladá používanie dotazníkového zberu dát všeobecne v rómskej komunite za nie príliš preferovaný. Hovorí o jeho možnom použití ako doplnkovej metódy. Objasňuje aj príčiny. Mnoho Rómov prejavuje značnú nedôveru k akejkolvek „papierovej“ podobe dotazov. Dotazníky a vyplňovanie majú spojené s „neoblíbenými úradmi“, najmä sociálnymi. Boja sa čokoľvek priznať, aby im odpovede v budúcnosti nemohli uškodiť. Z tohto dôvodu som sa stretla aj s neochotou povedať svoje meno a dátum narodenia potrebné do zoznamu informátorov v záverečných prácach. Ďalším problémom je fakt, že dotazníky nie sú písané v materinskej reči respondentov³. Text je preto pre nich miestami ťažko pochopiteľný. Navyše rodinná pospolitosť Rómov a ich spôsob riešenia každého problému za účasti širokej rodiny spôsobuje, že sa výskumník takmer nikdy nedostane do situácie, kedy vyplňuje dotazník v prítomnosti jedinej osoby. Odpovede nezriedka strácajú individuálny charakter a sú závislé na veku a pohlaví pýtaného. Získané dáta tak vlastne nezodpovedajú postoju jedinca, ale postoju kolektívu voči jedincovi. „Osobné skúsenosti ma presvedčili, že otázky sú niekedy položené tak, že ich Rómovia v rámci svojho chápania určitých súvislostí (napr. rodinné spolužitie) nemôžu vnímať rovnako ako nerómski respondenti. Niekedy im navyše nedajú otázky šancu poradiť si s

³ *Olašskí* Rómovia v skúmanej lokalite používajú primárne v rámci svojej komunity *olašský* dialekt rómčiny. S majortiným obyvateľstvom komunikujú v slovenskom jazyku, ktorý všetci ovládajú.

danou problematikou po svojom“ (Poláková, 2011, s. 62 – 63). Dotazníky vyplňované respondentom sú z vyššie uvedených dôvodov najmenej úspešným a dôveryhodným zdrojom informácii a preto som používala pri výskume kvalitatívne metódy, ktoré sa mi osvedčili ako vhodné pri získavaní potrebných dát.

3 Etnografický výskum

Etnografický výskum je jedným zo základných prístupov kvalitatívneho výskumu. Dôraz sa pri ňom kladie na dokumentovanie každodennosti jedincov tým, že ich pozorujeme a vedieme s nimi rozhovory. Výskumník často nezačína výskum s jasne definovanými otázkami a hypotézami. Snaží sa porozumieť daniu v skupine a sledovať jednotlivé aktivity jej členov (Goetz, LeCompte, 1984, In : Hendl, 2012, s.116).

Pri výskume iného ako vlastného etnika by sa mal výskumník v prvom rade zbaviť vlastného „etnocentrického“ pohľadu na iné spoločenstvo, resp. inoetnické spoločenstvo, poznať jeho vnútorné normy a zákonitosti a posudzovať ho z hľadiska kultúry, v ktorej vznikli a fungujú (Poláková, 2011). Ako tvrdí Hendl (2012, s.116), treba si uvedomiť, že pohľad etnografa nie je totožný s každodenným posudzovaním skutočnosti členmi danej skupiny. Dôležité je preto využívať emic prístup (perspektíva jedinca zo skupiny) pri skúmaní a neskoršom popisovaní tohto spoločenstva a vychádzať teda z ich vlastného chápania javov a poznania širších kontextov danej kultúry. V praxi to znamená, že skôr ako dané zistenie, daný jav, či informáciu spracujem, dám jej význam, „zaškatul’kujem

si ju“ (často v negatívnom význame, napr. to je nesprávne, zvláštne a podobne), snažím sa toto zistenie vidieť v kontexte danej kultúry. Ako príklad by som uviedla stretnutie s učiteľkou základnej školy navštevovanej aj rómскими deťmi zo skúmanej lokality. Jedna z informácii, ktorú mi poskytla bola, že dievčatá sa zle učia, akoby nemali motiváciu, i keď sa nájde šikovná žiačka, nepokračuje ďalej v štúdiu na strednej škole. Automaticky by sme to mohli vyhodnotiť, ako niečo negatívne. Keďže snahou etnografického výskumu je ísť do hĺbky daných fenoménov a pochopiť príčiny daného konania, je nevyhnutné rozprávať sa o tom priamo s informátormi zo skúmaného spoločenstva. V tomto prípade som zistila, že dievčatá sa vydávajú v pomerne skorom veku a krátko po vydaji je želanou normou, aby zostalo dievča tehotné. Preto je v ich očiach zbytočné, aby sa dievča dobre učilo, keď aj tak často už v 15tom roku života má povinnosti dospelaj ženy, často aj matky⁴. Nízky vek dievčaťa pri vydaji⁵ je zase ovplyvnený zachovávaním tradície, že dievča musí byť v tomto momente pannou a tak by sa dalo pokračovať ďalšími príkladmi.

Pri výskume iného, ako vlastného etnika, či vlastnej kultúry, môže výskumník zažiť tzv. kultúrny šok. Domnievam sa, že práve zbavením sa etnocentrického pohľadu a

4 Zároveň je ale múdrosť u dievčaťa spomínaná samotnými informátormi ako požiadavka, ktorá sa od ženy vyžaduje a zároveň sa cení. V ponímaní *olašských* Rómov je ale múdrosť chápaná inak ako v majoritnej spoločnosti. Spája sa s poznaním vnútorných rómских zákonov a schopnosti podľa nich žiť (Šusterová, 2014).

5 Mám na mysli vydaj v rámci komunity, za prítomnosti vajdu (v *olašskom* dialekte rómčiny *Angluno Rom*) – nemusí tu ísť o civilný, či cirkevný sobáš, ten nie je nutný pre uznanie manželstva v rámci komunity.

predsudkov pripisovaných skúmanému spoločenstvu, môžeme tento šok obmedziť, zmierniť. Uvedomila som si to v momente, kedy som už zčasti spôsob života *olašských* žien, najmä jeho pravidlá, zákonitosti, poznala a následne som sa stretla v Prahe s vysokoškolsky vzdelanou *olašskou* Rómkou. To bol pre mňa asi najväčší kultúrny šok počas doterajších výskumov. Vtedy už som totiž brala za bežné to, že *olašská* žena neštuduje, nepracuje, nemá možnosť vziať si za muža *neolašského* Róma a podobne. Za zamyslenie stojí aj otázka, či som práve ja nebola takým kultúrnym šokom v očiach skúmanej komunity. Predsa len, bola som v roli „*gádžovky*“⁶ zaujímajúcej sa vôbec o ich komunitu a navyše som sa chcela rozprávať so ženami. Zároveň viem pre nich v mnohom nepochopiteľný život – to, že som prišla bez manžela, že študujem, chcem pracovať, som v 25-tich rokoch bezdetná a mnoho ďalších momentov, kedy som bola ja tým cudzincom v inom, zabehnutom svete.

„Výskumník si v teréne neustále kladie tieto otázky:

1. Čo sa deje v danej terénnej situácii?
2. Čo znamenajú udalosti pre účastníkov situácie?
3. Čo ľudia musia vedieť, aby boli schopní urobiť to, čo robia v danej situácii?
4. Ako sa dá vzťahovať to, čo sa deje v danej situácii, k daniu v širšom sociálnom kontexte?

6 *Gádžovka* = nerómska žena, v *olašskom* dialekte rómčiny „rakli“.

5. Ako sa líši organizácia diania v tejto situácii od diania na iných miestach a iných časových okamžikoch? (Hendl, 2012, s. 116).“

Dalo by sa povedať, že cieľom takéhoto výskumu je nájsť odpovede na otázky typu, prečo konajú tak, ako konajú? Z akého dôvodu? Čím je to podmienené? Nevyhnutné je spájať si súvislosti, vidieť veci v širšom kontexte, inak sa môžeme dopustiť chýb pri interpretácii daných javov. Spomínam si na svoj vlastný omyl, kedy som disponovala informáciou, že rodičia zvyknú vyberať partnera pre svoje deti. A tak som sa pri jednej z návštev v rómskej domácnosti, kde bolo prítomné 13-ročné dievča spýtala, či už majú pre ňu vybratého partnera. Samozrejme som sa stretla s nepochopením. Veď by išlo o hanbu, keby pre dievča bolo potrebné hľadať chlapca! Zistenie o vyberaní partnera zo strany rodičov som si nespojila s informáciou o tom, že povinnosťou rodičov je vychovať dievča tak, aby si práve ju vybrali samotní rodičia chlapca.

Prvotným krokom pri etnografickom výskume je nadviazanie kontaktu, či získanie tzv. kľúčového informátora. Jedná sa o jedinca, ktorý pozná veľmi dobre dané prostredie. Výskumník sa pomocou neho dostáva k informáciám, ktoré by sám ťažko získal. Počas môjho prvého výskumu v danej lokalite v roku 2011 bola pre mňa kľúčovým informátorom mne vekovo blízka žena, ktorá ma v niekoľkých prípadoch zoznámila s ďalšími Rómami a objasnila im, čo by som potrebovala. Samotných výskumných rozhovorov sa väčšinou nezúčastnila. Návrat do tejto lokality v auguste 2013 bol

sprevádzaný pre mňa dôležitou zmenou, ktorá sa mohla zdať ako zaťažujúca pre plánovaný výskum – práve táto informátorka, ktorá bola mojou „spojkou“ k ďalším *olašským* Rómom už nebýva na Borovej ulici, ale je vydatá a teda presťahovaná na Orechov dvor⁷. Moje obavy však boli rýchlo prekonané vďaka pozitívnym reakciám samotných Rómiiek, pre ktoré bolo milým prekvapením, že ja – „*gadžovka*“ som docestovala z Bratislavy do Nitry za Ivetou – *cigánkou*! Počas druhého výskumu išlo skôr o jej otca v roli kľúčového informátora, päťdesiatnika, zároveň vajdovho brata, čiže muža požívajúceho v danej komunite úctu. Odlišnosti medzi týmito dvoma typmi kľúčového informátora a ich dopad na samotný výskum som pochopila až počas výskumu zameraného na rozdiely v postavení žien a mužov, kedy sa ukázalo, že práve druhý prípad bol vhodnejším typom pre túto rolu.

Získanie prístupu do skúmanej lokality úzko súvisí so zoznámením sa s danou kultúrou, prostredím a spoločenstvom. Dôležité a časovo náročné je získanie si dôvery a bližšieho vzťahu medzi bádateľom a skúmanou komunitou. V 5. kapitole tohto príspevku spomínam používanie rómskych mien medzi *olašskými* Rómami. Istá fáza získavania dôvery môže súvisieť práve s návrhom dať aj mne rómske meno, či učiť ma *olašský* dialekt rómčiny.

4 Metódy získavania a spracovania dát

Hlavné výskumné metódy použité pri

⁷ U *olašských* Rómov je bežné presťahovanie sa nevesty po vydaji do domu svojho manžela, respektíve jeho rodičov.

výskumoch boli pološtruktúrované, ale aj voľné – neformálne rozhovory (podľa možností opakované) a zúčastnené pozorovanie.

Pri výbere vhodných metód získavania dát je dôležité uvedomiť si, že výskum *olašských* Rómov je špecifický ich uzavretosťou a tým, že záujem zo strany majority o ich spôsob života je minimálny. *Olašskí* Rómovia nemajú potrebu rozprávať o sebe pred majoritou, ktorá k nim prechováva vo všeobecnosti negatívny postoj, navyše niektoré z ich vnútorných zákonov nekorešponujú s tými štátnymi, ktoré sú niekedy v ich očiach podradené. Rezervovaný prístup založený na etnickej odlišnosti je možné odstrániť opakovanými návštevami a nezáväznými rozhovormi a tak si dôveru postupne získavať. Nedôveru v bádateľa možno eliminovať prostredníctvom tretej osoby, ktorá pozná obidve strany a je ochotná zaistiť ich zoznámenie (Haragal'ová, 2002, s. 21). Ani argument potreby informácií k napísaniu bakalárskej, či diplomovej práce nemá v ich ponímaní veľkú cenu, keďže v tejto komunite sa školskej dochádzke neprípisuje taká dôležitosť ako v prípade majority a žene v mojom veku prináleží starať sa o domácnosť, deti a manžela a nie študovať. Na druhej strane, dovoľm si tvrdiť, že Rómovia dokážu vycítiť skutočný záujem o ich kultúru, ale aj o nich samotných a navyše si ju dokážu vážiť a oceniť ju svojou postupnou otvorenosťou. Niekedy aj sami zdôraznia, nech informácie, ktoré získam pri rozhovoroch „posuniem ďalej učiteľom“, nech vedia, že oni sú rozdielni ako Rómovia, o ktorých sa väčšinou hovorí, čiže o *Rumungroch*. Zdôrazňujú čistotu svojich príbytkov, murované domy a to, že oni sú tí

„praví Cigáni“.

Tu by som zdôraznila dôležitosť otvorenosti v poskytovaní informácií zo strany výskumníka. Pre *olašských* Rómov, najmä pre ženy, je spôsob života *Nerómov* takmer rovnako neznámy a zaujímavý ako pre výskumníka – *Neróma* ten ich. Množstvo rozhovorov, najmä so ženami, neprebiehala typickou formou (výskumník sa pýta a informátor odpovedá), dalo by sa povedať, že pomer otázok a odpovedí bol z oboch strán vyrovnaný a teda bolo potrebné počítať s tým, že kým výskumník získa potrebné informácie, strávi v rómskej domácnosti často viac času, ako na výskume u majoritného obyvateľstva. Nepochybne to však pomohlo k získaniu ich dôvery a väčšej otvorenosti a ochoty odpovedať na moje otázky.

Silne štruktúrované rozhovory sa v kvalitatívnom výskume nepovažujú za najvhodnejšie. Pri zbere dát sa výskumník prispôsobuje respondentovi. Narozdiel od štruktúrovaného rozhovoru s uzavretými otázkami sa pri kvalitatívnom rozhovore nepredkladajú respondentovi vopred určené formulácie odpovedí. Výskumník zostáva neutrálny voči obsahu odpovedí, ale zároveň musí vhodne podnecovať respondenta, aby mu zveril ďalšie podrobnosti. Tento prístup znamená dávať respondentovi najavo, že sa javí výskumníkovi ako veľmi zaujímavá osoba (Hendl, 2012, s. 166, 171). Niekedy som mala dojem, že práve u žien postupne zviťazil pocit z príležitosti, že mne neznalej „*gádžovke*“ môžu vysvetľovať veci, ktorým ja nerozumiem, nad prvotnou hanblivosťou a uzavretosťou. U mužov išlo o vhodnú možnosť verejne prezentovať svoju

nadradenosť nad ženami, svoj vlastný vyšší sociálny status. Každý jeden rozhovor som brala ako pozitívnu skúsenosť. Aj vtedy, ak nešlo o rozhovor týkajúci sa priamo mojej výskumnej témy. Pri skúmaní inej kultúry je dôležité vnímať naozaj všetko. Aj časté rozhovory žien o varení svedčia o dôležitom mieste tejto činnosti v ich živote. Zaujímavá bola aj situácia, kedy som trávila čas s dvomi ženami (matkou a jej dcérou v mojom veku), s ktorými som už pred tým uskutočnila rozhovor týkajúci sa témy diplomovej práce. A tak mi napadlo, že ich poprosím, aby mi nadiktovali nejaké slová v *olašskej* rómčine, že by som sa rada niečo naučila. Výber slovíčok som nechala zámerne na ne samotné. Akonáhle sme prešli rôzne formy zdravenia, staršia žena ma okamžite začala učiť jedlá a jednotlivé suroviny potrebné na ich prípravu a mladšia zase činnosti súvisiace s upratovaním. Nakoniec z toho vznikla situácia, z ktorej sa dalo vyčítať niečo o danej kultúre, či overiť si už informácie pred tým deklarované.

Keďže mojím cieľom bolo poňať skúmanú problematiku čo najkomplexnejšie, ucelený pohľad vytvorený prierezom názorov odlišných generácií a oboch pohlaví bol nevyhnutný. Aj v tejto súvislosti treba však počítať s určitými špecifikami. Treba si uvedomiť, že v *olašskej* komunite je zjednodušene povedané vždy „muž nad ženou“ a „staršia generácia nad mladšou“. Vysoká úcta k starším ľuďom je predpokladom toho, že starší odovzdávajú svoje skúsenosti mladším a vďaka nim je zabezpečená silná sociálna kontrola v tejto komunite. Nielen, keď som sa pýtala na zvyky, tradície, ale aj vo všeobecnosti ma odkazovali za staršími mužmi (okolo 50 rokov): „môj ujo, strýko Ti

o tom porozpráva“. Muži tejto generácie sú naozaj dobrými informátormi pamätajúcimi si aj situáciu z detstva, konkrétne aspekty vedia aj časovo presne zaradiť. Navyše radi zdôrazňujú svoju nadradenosť nad ženami a neodbočujú od témy. Čo naopak nemožno povedať o ženách. U mužov som sa práve stretávala s nepochopením mojej potreby rozprávať sa aj so ženami. Rozhovory s nimi sú zdĺhavejšie, často odbočujú od témy, kladú mnoho otázok, porovnávajú svoju situáciu s mojou. Potrebné je trpezlivo počúvať a odpovedať, pretože tieto rozhovory sú plné cenných informácií, často takých, ktoré by som sa od mužov nedozvedela. V tomto prípade je nepochybne výhodou, že som žena. Rómska žena sa nikdy nezverí mužovi so svojimi myšlienkami tak otvorene ako žene, o ktorej je presvedčená, že sa do jej pocitov vžije jednoduchšie. Zároveň je u *olašskej* ženy cenená hanblivosť a témy ako sexualita, menštruácia a podobne sú najmä v prítomnosti mužov tabuizované⁸.

Každá z týchto „skupín“ (vekových, generačných, či z rodového hľadiska žien a mužov) si vyžadovala špecifický prístup smerovaný k získaniu potrebných informácií. Deťom bolo treba venovať dostatok voľného času, chodiť s nimi na prechádzky, na krúžky do Pastoračného centra⁹, odprevádzať ich domov na Borovú ulicu, aby ma „vnímala“ generácia ich rodičov a starých rodičov. Toto bolo potrebné najmä pri mojom prvom výskume, keď som si „hľadala cestu“ k

⁸ Keď žena predomnou vyslovila slovo menštruácia (aj to len potichu), ihneď upozornila svoju vnučku, že toto slovo nemá nahlas vyslovovať.

⁹ V Pastoračnom centre Matky Božej v Cirkevnom centre voľného času so sídlom Kalvária 3, kde sa deti v čase písania bakalárskej práce stretávali pravidelne štyrikrát za týždeň (utorok, streda, štvrtok a piatok). Pri mojom druhom výskume tieto aktivity už nefungovali.

olašským Rómom. Od dospievajúcich chlapcov a mladých ženatých Rómov bolo pre mňa, ako mladú *Nerómku* pomerne náročné získať informácie. Vznikli rôzne situácie od neodbitných pozvaní na kávu, pýtania telefónneho čísla, zapretia vlastnej manželky v mojej prítomnosti až po „slovný konflikt“ s 13-ročným dievčaťom zaľúbeným do 18-ročného Róma, ktorý mi pred ňou a inými deťmi prejavoval náklonnosť. Napriek tomu som od nich získala cenné informácie a to počas rozhovorov v Pastoračnom centre. V domácnostiach pred rodičmi sa im o skúmanej téme hovorilo ťažšie. Keďže dievčatá vo veku 15 rokov sú považované v spoločenstve Rómov za dospelé a niektoré majú svojich mužov, Pastoračné centrum prestávajú navštevovať. Rozhovory s nimi som uskutočnila v ZŠ Krčméryho v Nitre. Získať informácie bolo v tomto prípade najzložitejšie. Dievčatá ma bližšie nepoznali a ostýchali sa o sebe hovoriť. Toto viedlo k tomu, že po návrate do danej lokality po približne roku, som už nebola pre všetkých celkom cudzia a bolo mi umožnené vykonávať rozhovory priamo v rómskych domácnostiach.

„Zaujímavé si je tiež všímať, akým témam sa jednotlivé ženy vyhýbajú. Či už je to zámerne alebo z dôvodu, že určitej oblasti života neprikladali väčší význam“ (Chrenková, 2007, s. 40). Ďalším dôvodom zamlčania niektorých tém (najmä intímneho charakteru), ktorý som si všimla počas výskumu, mohla byť prítomnosť mužov počas rozhovoru. Za povšimnutie stojí aj to, o čom naopak ženy rozprávali najviac. Časté rozprávanie o varení odzrkadľuje skutočnosť, že práve na túto činnosť je u žien kladený dôraz.

Na získavanie potrebných dát, alebo overenie istých informácií som používala aj neformálne rozhovory a pozorovanie. Pri nich si informátor ani nemusí uvedomovať, že ide o exploračný rozhovor. Získavanie informácií takýmto spôsobom trvá dlhšiu dobu a ich analýza je tiež náročná. Práve metóda pozorovania ešte pred samotným výskumom vyvolala vo mne prvotný záujem o danú problematiku. Touto metódou sa dala overiť pravdivosť niektorých získaných informácií (nosenie dlhých sukni u vydatých žien, absencia „držania sa za ruky“ a bozkávania sa mladých párov na ulici, starostlivosť o hosťa zo strany nevesty...). Pozorovanie teda slúžilo pri mojich výskumoch primárne na potvrdenie výsledkov získaných pomocou rozhovorov.

Na záver časti venovanej metódam zberu dát by som zdôraznila dôležitosť opakovaných návštev a rozhovorov. Prostredníctvom nich sa dá dosiahnuť dôvera medzi výskumníkom a informátormi – *olašskými* Rómami, ktorá je pri získavaní potrebných informácií nevyhnutná. Osvedčilo sa mi aj pozorovanie s retrospektívnymi detailnými otázkami. Takéto pozorovanie a overovanie si niektorých situácií by bolo efektívnejšie po odstránení jazykovej bariéry. *Olašskí* Rómovia medzi sebou hovoria výlučne *olašským* dialektom rómčiny. Pre hlbšie a zároveň jednoduchšie preniknutie do danej problematiky by bolo veľkou pomocou aktívne ovládanie dialektu, ktorý daní Rómovia používajú.

Čo sa týka spracovávania získaných dát, pri vyhodnocovaní nahrávok z terénneho výskumu sa vyskytli aj komplikácie. Úsudky a zistené fakty deklarované informátormi sa niekedy rozchádzali a pravdepodobne niektoré

neboli pravdivé. Tento pocit som mala najmä pri písaní bakalárskej práce, kedy som nemala až taký blízky vzťah s informátormi. Pri ich analýze som sa snažila byť čo najobjektívnejšia a pristupovať k nim kriticky. Pomohlo mi pri tom „neoficiálne“ stretávanie s rómskou komunitou, bezprostredné získavanie informácií bez použitia diktafónu (nie všetci ma vnímali ako osobu, ktorá robí výskum¹⁰), hlbšie spoznanie ich kultúry. Do niektorých rozhovorov sa často zapájalo viacero žien. Vtedy ho bolo zložité viesť a usmerňovať. Skupinový charakter rozhovorov mal aj svoje výhody – odpovede sa hneď verifikovali. Pri individuálnom rozhovore bola potrebná verifikácia formou návratných, kontrolných otázok. Vo veľkej miere mi pomohli najmä kľúčoví informátori, pri písaní diplomovej práce najmä muž – päťdesiatnik, ktorý mi ochotne vysvetlil nejasnosti, ktoré sa vyskytli počas rozhovorov.

Aj pri spracovávaní nazbieraných dát som sa snažila odsunúť svoj vlastný pohľad, predstavy a hodnoty. Pritom som si však rovnako ako píše Gavora (2006, s. 18) uvedomovala, „že úplná objektivita, t.j. nezávislosť od vlastných názorov a životných skúseností výskumníka neexistuje. Výskumník sa nemôže úplne zbaviť svojich presvedčení a hodnôt, nemôže prekonať historické, politické, sociálne, etnické a rodové vplyvy. Svoje preferencie a hodnoty však musí výskumník odsunúť alebo potlačiť, aby neprekryli obraz sveta skúmaných osôb.“

10 Za zmienku stojí aj fakt, že v súmamej lokalite bolo vôbec zložité vysvetliť, čo je to etnológia, obtiažne bolo odpovedať na otázku „za čo sa vyučíš, keď skončíš školu?“ a tak som bola často vnímaná ako spisovateľka.

Vhodným verifikačným činiteľom je nepochybne spätná väzba od samotných informátorov. Dostala som príležitosť písať o *olašských* Rómoch v rómskych novinách Romano Nevo Lil. Jeden z článkov bol napísaný na základe rozhovoru s mojim kľúčovým informátom o prežívaní Vianoc a príchode nového roka. Keď som mu odpublikovaný článok priniesla, nahlas ho začal čítať pred svojou rodinou. Žena a dcéra ticho počúvali, viackrát sa pousmiali a jemu vošli slzy do očí. Keď následne povedal, že som to dobre napísala, že som veci pochopila presne tak, ako to on myslel, to bol jeden z najkrajších momentov, ktoré som v skúmanej lokalite zažila a zároveň najvzácnejšia spätná a verifikačná väzba.

5 Špecifická terénneho výskumu

Pri výskume medzi Rómami je žiaduce sa zoznámiť najmä s odlišnosťami v bežnom správaní, s chápaním určitých situácii i so životnými hodnotami a postojmi. O prvé zhrnutie, ako postupovať pri výskumoch v rómskych komunitách, sa pokúsila na samom počiatku 21. storočia romistka PhDr. Hana Šebková. Základnú tézu nazvala Desatoro doporučení pre návštevníky rómskych osád (komunit) (Šebková – Hübschmannová, 2004, s. 64.). Podobné pokusy o návody a doporučenia, ako jednat' s Rómami vychádzajú z praxe terénnych pracovníkov alebo rómskych poradcov. Tieto návody sú však určené pre bádateľov pohybujúcich sa medzi tzv. *Rumungrami / starousadlymi Rómami*. Na prvotný kontakt s komunitou *olašských Rómov som teda v roku 2011¹¹* nebola vôbec

11 Čas môjho prvého výskumu

teoreticky pripravená. O postupnom získavaní informátorov a o rôznych situáciách, ktoré sa počas výskumu vyskytli, som písala v mojej bakalárskej práci¹². Všetky neskôr získané osobné skúsenosti boli pre mňa neoceniteľné pri návrate do terénu a vďaka nim som sa „pohybovala“ medzi Rómami oveľa prirodzenejšie a bola som pripravená na mnohé situácie.

J. Poláková (2011, s. 66) ďalej upozorňuje na to, že nepripravený jedinec sa môže bez zavinenia akejkol'vek strany dostať do situácii veľmi problematcky riešiteľných. Neznalého výskumníka by mohol rómsky respondent prekvapiť už pri otvorení dverí a prvom kontakte. Podávanie ruky na pozdrav tak obvyklé u väčšinovej spoločnosti je najmä pre starších Rómov nemilou záležitosťou. V tradičnej rómskej komunite si podávajú ruky len muži vo výnimočných príležitostiach, žena mužovi ruku v podstate nikdy nepodáva. Bolo by to považované za neslušné až vyzývavé (Hübschmannová, 1995, s. 112). Tu si spomínam na svoje zoznamovanie počas písania bakalárskej práce s mladým Rómom, ktorý mi dal pri tejto príležitosti pusu na líce. Toto naše zoznámenie sa však rýchlo „rozkrítklo“ a dostalo sa aj k jeho mladej žene. O vyššie spomenutých pravidlách súvisiacich so zdravením a zoznamovaním som sa dozvedela až pri písaní diplomovej práce a až vtedy som si uvedomila, že vyvolaný rozruch im vôbec nemôžem zazlievať. Keď prídem na návštevu k môjmu „kľúčovému informátorovi“, tiež mi nepodá ruku na privítanie, akoby sme to čakali u majority, medzi *olašskými* Rómami, ktorý viedol k napísaniu bakalárskej práce.

12 V kapitole 1.2 Metodika práce na s. 9 – 11.

no uvedomujem si, že to z jeho strany nie je žiaden prejav neúcty. Takisto sa vždy snažím pozdraviť akéhokoľvek muža ako prvá. I keď odo mňa, ako od *neolašskej* ženy, to nie je vyžadované, nevidím nič zlé na prispôbení sa tejto norme z mojej strany. Rovnako by som na tomto mieste rada spomenula, že dospelé *olašské* ženy (dospelé znamená po vydaji) musia nosiť dlhé sukne, zahalené ramená a predpísanou normou je mať dlhé vlasy. Čierna farba na oblečení sa nosí iba na znak smútku po smrti blízkeho človeka. I keď skúmanú lokalitu navštevujem často oblečená v rifliah, snažím sa vyhýbať práve čiernej farbe a keďže si svojich informátorov vážim, nedovolila by som si prísť v krátkej sukni, alebo inak, v ich očiach vyzývavo oblečená. Už moja samotná prítomnosť vzbudzuje často, najmä u mladých mužov, pozornosť a preto si dávam pozor, aby som nevyvolávala zbytočné konflikty akéhokoľvek druhu. Na druhú stranu viem, ako ženy veľmi ocenia, keď prídem práve v dlhej sukni.

Výhodou pri výskume je poznať aj fakt, že *olašskí* Rómovia v komunikácii medzi sebou nepoužívajú oficiálne mená zapísané v rodnom liste, ale svoje vlastné rómske¹³. Dôležitosť poznania práve týchto mien som si uvedomila napríklad, keď som prišla na Borovú ulicu a opýtala som sa na Ivetu Lakatošovú, a Rómovia nevedeli o koho sa jedná. Pomocou viacerých indícií prišli na to, že hľadám *Thulej*. Výhodou je poznať rómske meno dotyčnej/dotyčného, ktoré je v komunite používané a známe. Pri rozhovore s *olašskou* Rómkou narodenou a žijúcou v Českej Republike som

13 Príklady ženských mien: Patrin, Melonka, Boja, Thulej... Príklady mužských mien: Berci, Bagár, Mamuko...

dostala priamo inštrukcie „pýtaj sa v Nitre na *Jarka*, to je môj bratranec – jeho rodičia – môj ujo je *Lászlo* a teta *Momán*, ja som po cigánsky *Ribizla*.“ Moji informátori v Nitre podľa tohto popisu presne vedeli, koho mala *olašská* Rómka žijúca v Prahe namysli.

Ďalším špecifikom, na ktoré upozorňuje aj J. Poláková (2011, s. 68), je iné vnímanie času u rómskej populácie. Rómsky respondent je ochotný sa dohodnúť na určitý deň a hodinu. Pokiaľ sa však vyskytne čokoľvek, čomu chce alebo musí dať prednosť, neváha rozhovor jednostranne zrušiť. Vo väčšine prípadov pritom skutočnosť nepovažuje za nutnú oznámiť výskumníkovi. Jeho prístup nepramení z akejkoľvek neúcty, ignorancie, či neochoty, iba vychádza z odlišného postoja k času. Problematické to je najmä v prípade, kedy výskumník nebýva v blízkosti skúmanej lokality a musí tam dochádzať. Z vlastnej skúsenosti môžem túto skutočnosť potvrdiť konkrétnymi situáciami, kedy sa dohovorený výskum zrušil z dôvodu konania rómskeho súdu, nákupu školských pomôcok pre deti, či návštevy blízkeho v nemocnici. Dohadovanie presného času môže byť skomplikované aj nepoužívaním mobilného telefónu. Jedna mladá informátorka, ktorá bola ochotná so mnou spolupracovať pri výskume, nemala rodičmi dovolené vlastniť mobilný telefón. Väčšinou som teda nevedela, ako moja cesta z Bratislavy do Nitry dopadne a rozhovory s konkrétnymi ľuďmi som ani neplánovala. Čiastočne som sa teda spoľahla na náhodu a pružne som reagovala na ponúknuté situácie.

Čo sa týka vhodnosti časti dňa určeného na výskum, pokojnejšie bolo v domácnostiach s deťmi v čase vyučovania. Mladé ženy –

nevesty však majú práve doobeda najviac povinností ohľadom domácnosti (upratovanie, varenie...). U mužov to bolo individuálne, podľa momentálnej náplne dňa – vybavovanie v meste, návšteva lekára, nemocnice...

Ďalší problém pri výskume nastáva v používaní nahrávacej techniky, ktorá je pre odborného pracovníka v dnešnej dobe samozrejmosťou a nepostrádateľnou súčasťou výskumnej práce. Muži sa informujú o tom, prečo chcem túto techniku použiť a potom s jej použitím už nemajú väčší problém. U žien je to ale inak. Bez použitia diktafónu sú ženy oveľa otvorenejšie a rozprávajú aj o informáciách citlivejšieho charakteru. Stretla som sa aj s vysloveným odmietnutím rozhovoru nahrávaného na diktafón zo strany žien.

6 Záver

Cieľom tohto príspevku bolo priniesť pohľad na využívanie vhodných metód pri výskume v špecifickom prostredí, za aké spoločenstvo *olašských* Rómov považujem. Sama si uvedomujem moje nedostatky v oblasti metodológie, no rozhodla som sa priblížiť skúsenosti z výskumov zameraných na predmanželský život *olašských* Rómov (zásnuby, pytačky, „únosy“ neviest, platenie za nevestu...) a na postavenie žien v danej komunite. Uvedomenie si vyššie popísaných špecifik (ale aj mnohých ďalších) vo výskume tejto subetnickej skupiny Rómov je prínosom aj pre mňa samotnú a dúfam, že mi napomôže k skvalitneniu ďalších výskumov a ich následného spracovania. Zároveň si však uvedomujem, že dva dlhodobšie terénne

výskumy nestačia na úplné spoznanie cudzej kultúry, ani na komplexné spracovanie vhodných metód využívaných v špecifickom prostredí. Vyššie spomenuté poznatky však môžu byť akýmsi základom pre iných odborníkov (a nielen tých) pohybujúcich sa medzi Rómami.

V závere si dovoľím ešte poznamenať, tak ako zdôrazňuje aj M. Kozubík (2013), že pri výskume je potrebné mať nielen značné vedomosti z oblasti spoločensko-vedných disciplín, ale aj osobnú zraniteľnosť, akési *jilo*, teda srdce, výskumníka, s čím sa plne stotožňujem. Nemenej dôležitá je pokora, uvedomenie a priznanie si, že ja ako výskumníčka, som v danej kultúre tá cudzia, tá, ktorá nepozná danú kultúru. Dovoľím si tvrdiť, že bez uvedomenia si týchto skutočností, by sa „skúmalo“ naozaj ťažko.

Dostať sa cez „bariéru“, ktorú si majoritné obyvateľstvo a *olašskí* Rómovia navzájom medzi sebou vytvorili, je pomerne náročné, ale verím, že má zmysel skúmať toto zaujímavé spoločenstvo a vzájomným bližším poznávaním sa prispieť k lepším vzťahom medzi majoritou a menšinou.

Použitá literatúra

GAVORA, P. 2006. Sprievodca metodológiou kvalitatívneho výskumu. Bratislava : Regent, 2006. 230 s. ISBN 80-88904-46-3.

GOETZ, J. P. – LeCOMPTE, M. D. 1984. *Ethnography and qualitative design in educational research*. New York : Acad. Press, 1984. Zdroj : HENDL, J. 2012. *Kvalitatívny výskum. Základní teorie, metody a aplikace*. Vyd. 3. Praha : Portál, 2012. 408 s. ISBN 978-80-262-0219-6.

HARAGALOVÁ, J. 2002. *Rozhovory s brněnskými Romkami o jejich životě (s přihlédnutím k metodologickým problémům výskumu : diplomová práce*. Brno: Masarykova univerzita, 2002.

HENDL, J. 2012. *Kvalitatívny výskum. Základní teorie, metody a aplikace*. Vyd. 3. Praha : Portál, 2012. 408 s. ISBN 978-80-262-0219-6.

HÜBSCHMANNOVÁ, M. 1995. *Saj pes dovakeras. Můžeme se domluvit*. Olomouc : Vydavatelství Univerzity Palackého, 1995. 112 s.

CHRENKOVÁ, P. 2007. *Postavenie žien vo vybraných obciach severného Slovenska. Reflexia využitia metód oral history v kulturologickom výskume*. In *Národopisný věstník, XXIV, Česká národopisná společnost*, Praha 2007, ISBN 0323-2492, s. 39 – 44.

KOZUBÍK, M. 2013. *(Ne)vinný a dilino gadžo*. Nitra: Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva, UKF v Nitre, 2013. 183 s. ISBN 978-80-558-0418-7.

MANN, A. B. 1996. *Archaické prvky rómskej svadby na Slovensku*. In *Svadba na Slovensku : Zborník referátov z vedeckej konferencie Múzeá a etniká k Roku tolerancie, 22.6.1995 v Slovenskom národnom múzeu–enografickom múzeu Martin*. Bratislava : Vydavateľstvo SNM, 1996, s. 47–53.

POLÁKOVÁ, J. 2011. *Kapitoly ze současné romistiky (sondy do historie, metodologie a terénní praxe) : dizertačná práca*. Brno : Masarykova univerzita, 2011.

ŠEBKOVÁ, H. – HÜBSCHMANNOVÁ, M. 2004. *Desatero doporučení pro návštěvníky romských osad (komunit)*, In *Romano*

Džaniben. ISSN 1210–8545, 2004, č. jevend,
s. 64.

ŠUSTEROVÁ, I.: K problematike postavenia
žien v spoločenstve olašských Rómov
v súčasnosti : diplomová práca. Nitra :
Univerzita Konštantína Filozofa, 2014.

Zamestnanec za socializmu a dnes

Denisa Veselská, veselska.denisa@gmail.com

Autorka je študentkou na Ústave sociálnej antropológie, Fakulte sociálnych a ekonomických vied UK. Vo svojej bakalárskej práci sa venovala antropológii postsocializmu, v budúcnosti by sa chcela zamerať najmä na antropológiu náboženstva.

Abstract:

In this thesis I focused on projection and comparison of today's attitudes and ideas that employees have about the state company before 1989 and post-socialist privatized company. I wondered if and how the attitudes of the informants will differ, and what causes the differences. I used mainly in-depth semi-structured interviews with the method of oral history to collect data. Based on the analysis of my empiric data, I was able to state my research questions and I pointed out how perception of their own importance and position that informants hold/held in the company relates to the formation of their current ideas and attitudes about working during socialism and after its collapse.

Keywords:

Attitudes and ideas about work, socialism, state company, privatization, oral history

Abstrakt:

V danej práci som sa zamerala na projekciu a porovnanie dnešných postojov a predstáv

zamestnancov, ktoré majú voči štátnemu podniku pred rokom 1989 a postsocialisticky privatizovanému podniku. Zaujímalo ma, či a ako sa budú postoje informátorov odlišovať a čo dané rozdielnosti spôsobuje. Pri zbere dát som využívala najmä hĺbkové pološtrukturované rozhovory spolu s metódou oral history. Na základe analýzy empirických dát som zodpovedala svoje výskumné otázky a poukázala som na to, ako súvisí vnímanie svojej vlastnej dôležitosti a pozície, ktorú informátori zastávajú/zastávali vo firme, na formovanie ich súčasných predstáv a postojov o práci za socializmu a po jeho páde.

Kľúčové slová:

Postoje a predstavy o práci, socializmus, štátny podnik, privatizácia, orálna história

Úvod

Výskum bol podkladom pre vytvorenie mojej bakalárskej práce a bol vykonávaný v meste (cca 10 000 obyvateľov) v Juhomoravskom kraji v trvaní 5 týždňov. V kvalitatívnej prípadovej štúdií založenej na exploračnom

výskume som sa sústredila na zistenie predstáv a postojov zamestnancov k svojmu podniku v socialistickom režime (zamerala som sa najmä na posledných 20 rokov), kedy bol daný podnik v rukách štátu (v texte označovaný ako štátny podnik), a po roku 1989 kedy podnik prešiel postsocialistickou privatizáciou a stal sa akciovou spoločnosťou, ktorá sa musela vyrovnat' s otvorením trhu a zavedením trhovej ekonomiky (toto obdobie v texte označujem ako prvú akciovú spoločnosť). Podnik zmenil majiteľa ešte jedenkrát v roku 2008 a túto fázu firmy označujem ako 2 akciovú spoločnosť. Snažila som sa zistiť, ktoré konkrétne faktory spôsobujú odlišnosti a nezhody v dnešných predstavách a postojoch voči firme v daných troch obdobiach medzi jednotlivými informátormi. Všetci informátori boli/sú zamestnancami nemenovaného podniku, ktorý sa orientuje na priemyselnú výrobu.

Ťažiskovou metódou výskumu bola oral history, preto je veľmi dôležité spomenúť, že hlavným cieľom mojej práce je zistiť, aké postoje a predstavy majú pracovníci práve v súčasnosti. Pomocou výskumu som teda nechcela a ani nemohla preukázať, aké predstavy o firme a práci mali informátori v minulosti, ale len projektovať ich dnešné predstavy o štátnom podniku a o prvej a druhej akciovej spoločnosti. Súčasné predstavy informátorov sa môžu veľmi výrazne líšiť od tých v minulosti, pretože sú vytvárané nielen skúsenosťami, ktoré prežili v minulosti, ale aj terajšími životnými udalosťami.

1 Teoretické východiská

V danej časti článku by som chcela

v stručnosti načrtnúť poznatky z antropológie postsocializmu, z ktorých som vychádzala vo svojej práci.

Počas socializmu bola občanom poskytovaná istota práce a ako hlavný zamestnávateľ vystupoval štát, ktorý prikazoval pracovať všetkým práceschopným bez rozdielu na pohlavie alebo etnickú príslušnosť. (Verdery, 1996) V súlade s Verdery (1996) je možné tvrdiť, že v zamestnaní počas socializmu nebolo nikdy rovnosťarstvo medzi mužmi a ženami a vedúce funkcie zastávali takmer výhradne muži. Taktiež treba poznamenať, že hlavným cieľom socialistov (tj. vysoko postavení členovia KSCĽ a politickí funkcionári počas socializmu) nebolo dožičiť ženám rovnaké práva ako mužom, pretože zamestnať ženy bolo nevyhnutné, nakoľko ich potrebovali ako pracovnú silu pre naplnenie hospodárskych plánov. Verdery (1996) tiež tvrdí, že ženám bolo predurčené, ktoré práce by mali vykonávať a tomu bolo vhodne nastavené aj vzdelávanie dievčat na učilištiach. Verdery (1996) podotýka, že zamestnanosť za socializmu bola tvorená umelo a bolo viac pracovníkov než práce. Dosah manažérov na robotníkov bol veľmi malý a nedostačujúci, čo spôsobilo, že na pracovisku sa vytvorila veľmi slabá pracovná morálka a zamestnanci si užívali veľkú dávku slobody (Verdery, 1996).

Podľa Hanna (2002) socialisti uprednostňovali kolektivismus pred individualizmom a chceli vyvolať kolektívne postoje u ľudí, k čomu malo dopomôcť spoločné vlastníctvo, kontrola výroby a distribúcie a pracovné odbory. Socialistický režim bol teda cielene zameraný na odborovú politiku (Pipes, 2007),

pričom členstvo v odboroch poskytovalo zamestnancom množstvo výhod a malo posilniť kolektív v práci. Odbory počas socializmu boli oveľa silnejšie než sú dnes, čo vzbudzovalo v robotníkoch dojem ich vlastnej dôležitosti a pocit toho, že aj oni môžu vo firme o niečom rozhodovať. Na robotníkov mohla vplývať aj socialistická propaganda, ktorá sa týkala práce a mala v robotníkoch vzbudiť dojem, že si ich štát veľmi váži za prácu odvádzanú ich rukami. Tým dopomáhajú k budovaniu silného štátu a nepracujú pre prospech súkromníka, ako tomu je, podľa socialistov, v kapitalizme.

Zmena režimu zo socializmu na kapitalizmus priniesla so sebou privatizovanie štátnych podnikov. Hlavným cieľom postsocialistickej privatizácie bola efektívnosť podnikov, t.j. museli nastať komplexné zmeny v ich riadení. Vedenie firiem a zamestnanci sa museli prispôbiť dôsledkom modernizácie, ktorá zmenila vnímanie peňazí, úlohu a postavenie ekonomiky, a tiež zapríčinila šírenie veľkej neistoty medzi zamestnancami. (Kika, 2011, Keller, 2007) Vedenie podnikov si v žiadnom prípade nemôže dovoliť ignorovať podmienky trhového hospodárstva, ak chce, aby podnik prosperoval. (Dunn, 2004)

Privatizovaný podnik musí teda kvôli efektívnemu fungovaniu vykonať nasledujúce zmeny, pri ktorých vychádzam z tvrdení Zankera (2001), Bunčáka (2002) a Kiku (2011).

- zrušenie neziskovej výroby a prepustenie nadbytočnej pracovnej sily
- zmena sociálnej zodpovednosti podniku, zmena vzťahov na pracovisku, vedenie od

zamestnancov vyžaduje prísnejšiu pracovnú morálku, individuálnu zodpovednosť, správanie zamestnancov má byť nasmerované na potreby zákazníka

- je potrebné vypracovanie konkurenčnej stratégie, ktorá má za cieľ zabezpečiť podniku schopnosť konkurovať iným podnikom
- vytvorenie nových potrebných oddelení a zamestnanie nových, kvalifikovaných pracovníkov

Zamestnancov sa najviac dotkne prepúšťanie, ktoré ich, podľa Zankera (2001), donúti k individualizmu, aby si zachránili v podniku svoje miesto. Vo firme tým môže výrazne narásť donášanie vedeniu na svojich spolupracovníkov. Môže vzniknúť tiež nevráživosť medzi „starými“ zamestnancami a novoprijatými, nakoľko im „starí“ zamestnanci môžu dávať najavo prepúšťanie ich bývalých kolegov. Práca je presýtená neistotou, ktorá je podľa Bauman (2004) mocnou individualizačnou silou. Kolektívne postoje a predstavy, ktoré prevažne mali zamestnanci počas štátneho podniku, sa teda dôsledkom postsocialistického privatizovania menia na postoje individuálne, pričom táto zmena postojov ovplyvní aj postoje zamestnancov voči firme samotnej. Podľa Giddensa (2003) sme voči novým veciam obozretní a vnímame ich ako potencionálne nebezpečné. Z tohto dôvodu je pre zamestnancov namáhavé dôverovať neznámym ľuďom vo vedení.

V súlade s Košťalovou (2013) je možné tvrdiť, že adaptovanie na zmeny v podniku je veľmi

náročné, pretože sa zamestnanci nechcú vzdať svojich starých zažitých stereotypov a voči novým zmenám sú obozretní a prijímajú ich väčšinou so strachom a odporom.

2 Metodológia

Pri zbere empirických dát som využívala najmä hĺbkové pološtrukturované rozhovory a metódu oral history. S každým informátorom som urobila aj krátky zoznamovací rozhovor. Rozhovory som urobila s 18 informátormi, pričom asi 80 % z nich robilo vo firme dlhšie ako 20 rokov, takže pracovali vo štátnom podniku a aj prvej akciovej spoločnosti a druhej akciovej spoločnosti. Medzi informátormi bolo 10 žien a 8 mužov, 2 informátori boli vo veku do 30 rokov, 7 informátorov bolo vo veku do 55 rokov a 9 informátorov bolo v dôchodcovskom veku. Snažila som sa, aby v mojej vzorke boli zastúpené takmer všetky firemné pozície. Medzi informátormi bolo 10 radových robotníkov (sem spadajú všetci robotníci, ktorí sú manuálne zapojení do výroby, okrem tých ktorí boli počas socializmu zaradení do najvyššej pracovnej triedy), 2 informátori z vedenia, 2 informátori z administratívy a 4 špecializovaní robotníci (sem patria zamestnanci, ktorí mali počas štátneho podniku pridelenú najvyššiu triedu a mali/majú na starosť vypracovanie špecializovaných zákaziek, sú/boli lepšie finančne ohodnotení než radoví robotníci). Informátorov som získavala pomocou metódy snow ball, pričom pre mňa neboli dôležité kritéria ako náboženské vierovyznanie, etnická príslušnosť atď., ale podstatné bolo iba to, aby všetci pracovali v danej firme.

Pri metóde oral history by som rada spomenula niekoľko úskalí, ktoré treba zohľadniť pri jej používaní. Naše postoje a spomienky na minulosť nie sú nemenné a preto spomínanie na minulosť môže ovplyvniť napr. selektívnosť pamäti, pretože na minulosť nazeráme z dnešného hľadiska a podľa toho si vyberáme, čo je pre nás z minulosti dôležité. Upravujeme minulosť súčasným preferenciám. (Vaněk, Mücke & Pelikánová, 2007) Pamäť má tiež za úlohu utužovať členov skupiny pomocou identifikácie s touto skupinou, čo môže mať za následok, že členovia od seba preberú ich postoje a predstavy nielen o minulosti, teda je pravdepodobné, že členovia jednej skupiny (spolupracovníci z dielne) budú mať na firmu podobné postoje (Pribáň, 2008).

Podľa Verdery (1996) a Sztompku (2005) boli ľudia veľmi sklamaní zmenou režimu, pretože si od toho sľubovali krajšie zajtrajšky, no ich očakávania neboli naplnené. Zamestnanci postsocialisticky privatizovaného podniku boli tiež často sklamaní a nespokojní s novým vedením a smerovaním firmy, napr. so sprísnením pracovnej morálky, čo u nich môže spôsobiť nostalgické spomínanie na prácu za socializmu. Musím spomenúť aj druhú stranu argumentu. Ak je zamestnanec v súčasnosti v práci spokojnejší, môže to mať veľký vplyv na jeho súčasné postoje tým spôsobom, že bude na štátny podnik spomínať negatívne a bude chváliť akciové spoločnosti. Postoje informátorov by mali byť teda veľmi silno ovplyvnené tým, ako oni samých seba projektujú za úspešných v rôznych fázach podniku, nakoľko ľudia majú pri spomínaní tendenciu vyjadrovať svoju sebaúctu a ukázať sa v čo najlepšom svetle (Vaněk, Mücke &

Pelikánová, 2007).

Počas výskumu som využila aj metódu zúčastneného pozorovania, no len vo veľmi malej miere. V období môjho pobytu nebola žiadna firemná akcia a moje pozorovania na pracovisku boli veľmi komplikované, pretože som sa po firme mohla pohybovať len v sprievode zamestnanca a nemala som všade prístup kvôli bezpečnosti. Informácie mi teda skôr slúžili na oboznámenie sa s pracovným prostredím, než na získanie dát vhodných pre výskumné otázky. S prístupom k potrebným archívnym informáciám firmy nebol problém.

3 Empirická analýza dát

Na základe teoretických východísk som vypracovala tri výskumne otázky, ktoré som zodpovedala pomocou analýzy dát.

3.1 Výskumná otázka č.1

VO1: Budú mať zamestnanci postoj, že vedenie štátneho podniku bolo viac rovnostárske voči ženám než vedenie po postsocialistickej privatizácii?

Pri danej otázke ma zaujímalo, či informátori vnímali napr. platové ohodnotenie a možnosti v zamestnaní medzi mužmi a ženami za spravodlivé. Informátori mali o platovom ohodnotení postoj, že rovnosť medzi pohlaviami v tomto smere nebola ani počas akcioviek a ani počas štátneho podniku, čo potvrdzuje tvrdenie Verdery (1996), že socializmus skutočne nikdy nebol

rovnostársky. Tvrdili však, že spravodlivé to bolo, pretože muži odvádzali náročnejšiu prácu a ženy boli zamestnávane v menej náročných a menej ohodnotených prácach. Vo všetkých fázach podniku bolo prítomné delenie práce na mužskú a ženskú, čo je opäť v súlade s argumentom Verdery (1996), že ženy boli predurčené na určité pozície.

„*Muži někdy umí víc. Ženy dělají miň placené věci, jsou to jednodušší věci a nemají zájem o těžší práci.*“ (3.C003, muž, vedenie, pracoval v štátnom podniku, 1.a.s.¹ aj 2.a.s.²)

„*Kdyby na mým místě, na tom soustruhu seděl muž, tak ten by tam nešel, protože to byla taková práce... No pro ženy... Ne nějak fyzicky náročná.*“ (8.Ž001, žena, radová robotníčka, pracovala v štátnom podniku a 1.a.s.)

Dve informátorky však mali na danú vec odlišný názor, pretože mali postoj, že pracovali rovnako ako muži, no dostali menej peňazí.

„*Ženy měli miň peněz, měla jsem kolegu, který odváděl miň práce než já, ale stejně dostával víc peněz, bylo to nespravedlivý i v státnim podniku i v akcióvkách.*“ (12.Ž005, žena administratíva, pracovala v štátnom podniku, 1.a.s. aj 2.a.s.)

Treba spomenúť, že tieto dve informátorky s iným postojom pracovali v administratíve, pretotu bol väčší priestor na platovú nerovnosť než v dielňach, kde bolo veľa vecí hodnotených úkolovo.

Zaujímalo ma tiež postoj informátorov k sviatku MDŽ. Z dát sa preukázalo, že danému sviatku neprikladali význam, ale brali ho najmä ako zábavu, a to paradoxne prevažne muži.

1 1.a.s. – prvá akciová spoločnosť
2 2.a.s.- druhá akciová spoločnosť

„Mněl jsem rád takové akce, bylo to super, zabavili jsme se.“ (4.C004, muž, radový robotník, pracoval v štátnom podniku, 1.a.s. aj 2.a.s.)

„Státní podnik nebyl k ženám uctivější, bylo to stejné. Mně se nelíbilo ani MDŽ, protože chlapi se jenom vožrali a my ženský jsme se nudili.“ (11.Ž004, žena, radová robotníčka, pracovala v štátnom podniku aj 1.a.s.)

Z vyššie uvedených dát teda vyplýva, že informátori nepovažovali štátny podnik za rovnostárskejší a ani úctivejší voči ženám, socialistická propaganda o rovnosti teda nemala na dnešné postoje žiaden vplyv.

1.2 Výskumná otázka č.2

VO2: Mali zamestnanci počas socializmu kolektivistické postoje určitého typu a počas postsocialistického privatizovania sa zmenili na postoje individualistické a zmenili sa tieto individualistické postoje opäť na kolektivistické postoje, aj keď iného typu než počas socializmu?

Z analýzy dát sa potvrdilo, že zamestnanci počas štátneho podniku mali kolektívne postoje k čomu dopomohlo viacero faktorov, napr. mohli na pracovisku robiť oslavy, čo je v súlade s tvrdeniami Verdery (1996) o slabej pracovnej morálke a malom dosahu manažérov.

„Tak to jsme slavili celá dílna... A ten co něco prostě slavil, tak obstaral nějaké věci, nějaké to občerstvení ...“ (8.Ž001, žena, radová robotníčka, pracovala v štátnom podniku aj

1.a.s.)

„Předtím se počas práce víc bavilo, pilo se, kouřilo, no bylo to dané dobou, lidi tolik v práci nemuseli pracovat. Teď by to nemohli vidět zákazníci, když se přijdou podívat do firmy, že by někdo za soustruhem pil nebo kouřil.“ (13.D001, žena, vedenie, pracovala v štátnom podniku, 1.a.s. aj 2.a.s.)

Dôležitosť odborov pri tvorení kolektívnych postojov sa preukázala aj na základe mojej analýzy, napr. veľmi podstatné boli zájazdy organizované odbormi.

„Zájezdy pomohli firemním vztahům. No na zájezdech býval dobrý kolektiv, když bylo místo, mohli jsme si vzít i rodinu.“ (15.D003, žena, administratíva, pracovala v štátnom podniku a 1.a.s.)

Analýza empirických dát ďalej preukázala aj zmenu kolektívnych postojov na individualistické, čo je v súlade s argumentmi Zankera(2001),ktorý tvrdí, že postsocialistická privatizácia vyvolá v zamestnancoch pocity neistoty a strach o zamestnanie. Moji informátori mali postoj, že spolupracovníci na seba začali donášať vedeniu, že boli málo informovaní o dianí vo firme a nevedeli, aká bude ich budúcnosť.

„Při přechodu na první akciovku se lidi změnili, žalovali na sebe. Hrozná doba, protože se báli propuštění.“ (10.Ž003, žena, radová robotníčka, pracovala v štátnom podniku a 1.a.s.)

„Já jsem se nebál, že by mně propustili, cenili si mně kvůli mým zručnostem, no někteří lidi se obávali hodně o práci. Neměli jsme žádné informace, co bude dál s firmou, to

tomu taky rozhodně neprospělo.“ (7.M003, muž, robotník špecialista, pracoval v štátnom podniku a l.a.s.)

Na základe týchto tvrdení je vidieť, že zamestnanci pociťujú nostalgiu za istotou práce, ktorá im bola počas socializmu poskytovaná.

Druhú časť otázky č.2 považujem za čiastočne potvrdenú, nakoľko zamestnanci si vytvorili nový druh kolektívnych postojov. Stretávajú sa viac mimo firmu a oslavy tiež presunuli mimo firmu, začali sa rozdeľovať na „my starí“ zamestnanci, ktorí spolu držíme a „tí noví“, ktorí na nás donášajú a sú agresívni.

„Když přišli noví lidi, tak to bylo nejhorší, klidně jiných potopili, byli to agresivní mladí lidi, velice průbojní. Starí zaměstnanci jsme drželi spolu i za první akciovky a nikdy by jsme na sebe nedonášeli.“ (10.Ž003, žena, radová robotníčka, pracovala v štátnom podniku a l.a.s.)

Takisto vedenie sa snažilo robiť firemné akcie, ktoré mali slúžiť na vytvorenie kolektívneho ducha. Vo firme je aj vydávaný časopis, ktorý má slúžiť na informovanie zamestnancov o súčasnom dianí vo firme.

„Děláme taky akce, třeba firemní ples nebo akci pro všechny zaměstnance, kdo chce přijde a může si sebou vzít i rodinu, vstup je volný a taky pití je zadarmo, hraje tady živá hudba a tak“ (3.C003, muž, vedenie, pracoval v štátnom podniku, l.a.s. a 2.a.s.)

Napriek vytvoreniu nových kolektívnych prvkov vládne vo firme stále individualizmus, nakoľko zamestnanci viac verili vedeniu počas štátneho podniku. Hoci pri rozhovoroch

sa preukázalo, že sa so starým vedením nestretávali a ani ich nepoznali. Skôr pre nich symbolizovali vtedajšiu istotu prácu a nemennosť vecí, a ako argumentuje Giddens (2003), tak všetko neznáme vnímame ako potencionálne nebezpečné. Zamestnanci teda stále pociťujú výrazný strach o svoju prácu, čomu dopomohla aj ekonomická kríza z roku 2009. Tvrdenia Baumana (2004) o tom, že neistota vytvára individualistické postoje podporujú aj moje dáta.

1.3 Výskumná otázka č.3

VO3: Vnímali zamestnanci počas socializmu prácu ako druh sebarealizácie, zatiaľ čo po postsocialistickej privatizácii ju začali vnímať ako prostriedok na zarobenie peňazí?

Socialisti prostredníctvom propagandy ospevovali slovo práca veľmi často a hlavne kládli dôraz na to, ako robotníci pomáhajú svojou prácou budovať štát. Po transformácii politického režimu sa už takáto propaganda nevyskytovala, preto som chcela zistiť, či moji informátori vnímali prácu za socializmu vďaka propagande ako spôsob realizácie.

Preukázalo sa, že najväčší rozdiel vo vnímaní podniku za socializmu bol medzi radovými robotníkmi a vedením. Zatiaľ čo radoví robotníci mali postoj, že práca za socializmu im viac vyhovovala, lebo si ich vedenie viac vážilo a mali viac slobody na pracovisku. Informátori z vedenia videli negatívne politické zásahy do riadenia štátneho podniku, čo im prišlo neefektívne. Takisto malo vedenie postoj, že bola zamestnanosť umelá, čo je

v súlade s tvrdením Verdery (1996).

„Nejvíc, se mi líbil státní podnik, cítil jsem se tam nejslobodnější a chovali se k nám jako k lidem. (4.C004, muž, radový robotník, pracoval v štátnom podniku, 1.a.s. aj 2.a.s.)

„Vnímala jsem, že to řídili komunisti, bylo tam kopec nesmyslných a propagandistických věcí, které firmě v ničem nepomáhali.“ (13.D001, žena, vedenie, pracovala v štátnom podniku, 1.a.s. a 2.a.s.)

Administratívni zamestnanci a špecializovaní robotníci tvorili akýsi medzičlánok medzi vedením a radovými robotníkmi. Oceňovali slobodu na pracovisku, ktorú mali počas socializmu, no nemali postoj, že by si ich vedenie po privatizácii menej alebo viac vážilo. Treba tiež spomenúť, že informátori z vedenia po privatizácii zaznamenali kariérny rast, rovnako aj špecializovaní pracovníci, čo poukazuje na nesmiernu dôležitosť vnímania vlastnej dôležitosti pri formovaní súčasných postojov na minulosť.

Všetci informátori sa zhodli na tom, že aj počas socializmu ich hlavnou motiváciou boli peniaze a snaha postarať sa o rodinu.

„Slovo práce pro mě nic moc neznamená, jsou to, podle mě, jenom komunistické bláboly.“ (11.Ž004, žena, radová robotníčka, pracovala v štátnom podniku a 1.a.s.)

„Slovo práce pro mě znamená postarat se o rodinu, bylo mi to jedno, jestli to je pro stát dobrý nebo ne, politika mě nezajímala. V státním podniku jsem měl míň peněz než za akciovky, byl jsem specialista, tak jsem měl pak lepší peníze.“ (7.M003, muž, špecializovaný robotník, pracoval v štátnom podniku a 1.a.s.)

Takisto sa všetci zamestnanci, ktorí boli vo firme cez 20 rokov, zhodli na tom, že firmu majú radi a neodišli by odtiaľ, pretože v nej vidia prácu svojich rúk. Dokonca tvrdili, že ich dlhodobí spolupracovníci sú už ako ich rodina.

„My dělníci, kteří jsme tady dělali téměř celý život, tak se vnímame jako rodina.. Dělej tady celý generace a jsem ráda, že jsem tady dělala, neměnila bych to.“ (12.Ž005, žena, administratíva, pracovala v štátnom podniku, 1.a.s. aj 2.a.s.)

„Podnik pro mě hodně znamená, dělám tady dlouho a chci, aby prosperoval. Vidím tady odraz práce, kterou jsem udělala svýma rukama.“ (16.D004, žena, radová robotníčka, pracovala v štátnom podniku, 1.a.s. aj 2.a.s.)

Socialistická propaganda o význame práce pre spoločnosť teda nemá účinok na dnešné formovanie postojov o užitočnosti práce za socializmu a dnes. Za dôležité sa preukázalo to, ako dlho zamestnanci vo firme pracujú, pretože čím dlhšie vo firme pracovali, tým viac sa s ňou zosobňovali a spájali.

Záver

Ako hlavný faktor ovplyvňujúci súčasné predstavy o jednotlivých štádiách podniku sa preukázalo vnímanie vlastnej dôležitosti v podniku a významnosť pozície, ktorú informátor v podniku zastával. Nielen dôležitosť, ale aj samotná úspešnosť v ich pracovnej funkcii zohrávala významnú úlohu, pretože informátori mali tendenciu označiť za najlepšiu tú fázu firmy, kedy boli v práci najúspešnejší. Ak informátor v práci nezaznamenal výraznejší posun v kariére

a plate, tak mal jednoznačne tendenciu ohodnotiť za najlepší štátny podnik. Nakoľko v ňom mali, z ich pohľadu, najviac istoty práce, slobody a úcty zo strany vedenia, k čomu tiež vyjadrovali aj nostalgické postoje. Nostalgické postoje sa však nevzťahovali k miešaniu politických záležitostí do riadenia štátneho podniku, socialistickej propagandy zameranej na prácu a rovnosť a finančnému zabezpečeniu, pretože akciovky dokázali zamestnancom poskytnúť, podľa ich predstáv, viac priestoru na kariérny rast.

Výskumná otázka č.1, týkajúca sa rovnosti na pracovisku, sa ukázala ako nepotvrdená, pretože informátori označovali všetky tri štádia firmy za nerovnostárske. Výskumná otázka č.2 sa ukázala ako čiastočne potvrdená, pretože zamestnanci opisovali svoje postoje počas socializmu ako kolektivistické (solidarita na pracovisku, spoločné oslavy a zájazdy atď.) ktoré sa v postosocialistickej privatizácii zmenili na individualistické (strach o prácu, donášanie na kolegov). Tieto zotrávajú dodnes, pretože zamestnanci majú stále strach o prácu a pociťujú neistotu. Avšak objavili sa aj nové druhy kolektivistických postojov, napr. zamestnanci vnímajú svojich dlhodobých kolegov ako rodinu, zatiaľ čo nových ako tých zlých, ktorí sú agresívni a sú to práve tí, ktorí ich zrádzajú vedeniu. Taktiež sa zamestnanci prispôbili novým podmienkam tým, že napr. presunuli oslavy a stretnutia mimo pracoviska a vedenie nahradilo socialistické sviatky (MDŽ) inými firemnými akciami. Tretia výskumná otázka ohľadom seberealizácii v práci sa ukázala ako nepotvrdená. Hoci radoví robotníci mali postoj, že vedenie štátneho podniku si ich

práce viac vážilo, tak ani oni nebrali prácu pre štátny podnik ako seberealizáciu. Takisto ako ostatní informátori, tvrdili, že hlavnou motiváciou bolo vždy finančné ohodnotenie a potreba postarať sa o rodinu.

Daná prípadová štúdia by mohla byť prínosná pre firmu, aby zistili, ktoré zmeny zamestnanci prijali, a voči ktorým majú výhrady. Práca tiež môže slúžiť na porovnanie s inými prípadovými štúdiami, aby sa preukázalo, aký význam zohráva regionálna odlišnosť vo vytváraní postojov zamestnancov voči firmám, kde pracujú/pracovali.

Literatúra:

- Bauman, Z. (2004). *Individualizovaná spoločnosť*. Praha: Mladá fronta.
- Bunčák, J. (2002). Nad niektorými otázkami teórie modernizácie. *In: Sociológia*, 34 (2), 99-115.
- Dunn, E.C. (2004). *Privatizing Poland. Baby Food, Big Business, and the Remaking of Labor*. Ithaca: Cornell UP.
- Giddens, A. (2003). *Důsledky modernity*. Praha: Slon.
- Hann, C. M. (ed.) (2002). *Postsocialism. Ideals, ideologies and practices in Eurasia*. London: Routledge.
- Keller, J. (2005). Kapitalizmus versus socialismus: oblasti kontroly a oblasti relativní slobody. *Až na dno blahobytu (76-80)*. Praha: EarthSave CZ s.r.o.

- Kika, M. (2011). Riadenie ľudí v čase privatizácie a zahraničného strategického partnerstva. In: *Sociológia*, 43 (4), 391 – 404.
- Košťalová, K. (2013). Zmeny v pracovnom a životnom štýle. Zmeny v pracovnom živote: príbeh jednej firmy a jej zamestnancov. In A. Bitušková, & D. Luther (Ed.), *Kultúrna a sociálna diverzita na Slovensku, IV. Spoločenská zmena a adaptácia (19-35)*. Bratislava: ZING PRINT.
- Pipes, R. (2007). *Komunizmus*. Bratislava: Slovart.
- Pribáň, J. (2008). Právo, kolektivní identita a vyrovnávání se s minulostí: středoevropské zkušenosti s postkomunismem. In: A. Gjuričová, & M. Kopeček, *Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989 (288-313)*. Praha-Litomyšl: Paseka.
- Profantová, Z. (ed.) (2012). Žili sme v socializme. Slová na úvod. *Žili sme v socializme 1.: Kapitoly z etnológie každodennosti (5-43)*. Bratislava: ZING PRINT.
- Sztompka, P. (2007). *The Ambivalence of Social Change in Post-communist Societies*. Stockholm: Södertön University College.
- Vaněk, M., Mücke, P., & Pelikánová, H. (2007). *Naslouchat hlasům paměti. Teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.
- Verdery, K. (1996). *What Was Socialism and What Comes Next?*. Princeton: Princeton University Press.
- Zanker, C. (2001). *Privatisation and liberalisation of the post and telecommunication sector –its impact on employees and trade union* [online]. Berlin: Input Consulting, [cit. 2008-11-12]. Dostupné na internete: <<http://www.input-consulting.com/download/berlin-pt-eng.pdf>>.

Správa z konferencie Experimenty v teréne a etnografia: metodologické prístupy

Táňa Grauzelová, tgrauzelova@gmail.com

Autorka je doktorandka na Ústave etnológie SAV.

Experimenty v teréne a etnografia: metodologické prístupy¹, pod týmto názvom sa na Ústave etnológie SAV konala v dňoch 16.- 17. júna 2014 medzinárodná študentská konferencia. Ako napovedá názov, zámerom konferencie bolo vyvolať diskusiu o používaní rozličných typov metód v sociálnovednom výskume, najmä v etnologickom a sociálno - antropologickom výskume. Vítané boli najmä príspevky, ktoré mali na zreteli prepojenie experimentálnych metód s tradičnejšími metódami, akými sú zúčastnené pozorovanie či etnografický rozhovor. V tejto súvislosti sa kladie dôraz nielen na samotný zber terénnych dát, ale aj na analýzu a interpretáciu dát nazbieraných viacerými metódami. Dôležitou súčasťou metodologickej konferencie sú tiež úvahy o etike výskumu a angažovanosti výskumníkov.

Konferencia trvala dva dni, počas ktorých odznali príspevky na mnohé témy, takže nebolo možné spájať príspevky do tematických blokov (čo ani nebolo účelom), často sa príspevky nepodarilo spojiť ani do blokov podľa použitej metódy. Toto na druhej strane vnímam ako pozitívum – prezentáciu

¹ Správa je publikovaná so súhlasom redakcie Slovenského národopisu. Originálne vyšla v časopise Slovenský národopis č. 3/2014. *Prípravené do tlače.*

rôznorodých prístupov. Mnohotematickosť je každopádne charakteristickou črtou väčšiny študentských konferencií, a to im z určitého hľadiska dodáva na zaujímavosti. Na tejto študentskej konferencii sa okrem Ústavu etnológie SAV podieľali aj ďalšie organizujúce inštitúcie a to Centrum Kognitívnej antropológie pri Ústave sociálnej antropológie FSEV UK a Slovenská asociácia sociálnej antropológie. Konferencia bola podporená aj grantom Nadácie Tatra Banky „Vedieť viac“. Z vybraných príspevkov už v lete 2014 vyjde samostatné číslo časopisu *Speculum*.

Konferencie sa zúčastnili doktorandi a doktorandky zo Slovenska a Českej republiky, zúčastnili sa taktiež dve čerstvé bakalárky a jeden bakalár, pokračujúci do prvého ročníka magisterského štúdia. Pozvané prednášky mali doktorandi z projektu LEVYNA (Experimentálne laboratórium pre štúdium náboženstva) z Masarykovej Univerzity v Brne. Dovedna odznalo 21 príspevkov v po sebe nasledujúcich častiach. Po každom bloku nasledovala spoločná diskusia. Konferenciu moderovali Marek Mikuš, vedecký pracovník z Ústavu sociálnej antropológie FSEV UK a Táňa Grauzelová,

doktorandka z Ústavu etnológie SAV.

V prvom bloku odzneli tri príspevky: Ivana Růžičková prezentovala výskum domova so zameraním na výhľad z okna – využívala etnografický rozhovor, zúčastnené pozorovanie a metódy vizuálnej antropológie. Lenka Kissová pracuje na analýze diskurzu – analyzuje materiály zaoberajúce sa migráciou a migrantmi. Blok uzatvárali Barbora Bírova a Pavla Burgos Tejrovská, ktorých príspevok o aplikovanej antropológii vyvolal aj diskusiu o postavení výskumníka medzi respondentom a zadávateľom.

Nasledovala pozvaná prednáška, ktorá bola zameraná viac na experimentálne metódy v kognitívno- evolučnej antropológii. Prednášajúci Martin Lang prezentoval výskum nákladného náboženského rituálu odohrávajúceho sa na Mauríciu.

Po obede prezentovali svoje výskumy z prostredia rómskych komunít Ivana Šusterová a Ľuboš Kovács. Ivana Šusterová prezentovala špecifiká výskumu olašských Rómov. Ľuboš Kovács realizoval etnografický výskum v exkludovanej komunite v Budapešti, pričom sa zameriaval na ekonomické a sociálne stratégie obyvateľov konkrétnej štvrte.

Lucie Drdová predniesla príspevok o výskume autenticity komunity BDSM, pričom jej výskumným terénom boli okrem virtuálneho sveta aj stretnutia komunity, rôzne podujatia a podobne. Michal Uhrín sa zaoberal rôznymi náboženskými symbolmi, pričom výskum interpretoval z pohľadu symbolickej a kognitívnej antropológie.

Posledný blok sa dal v hrubých črtách charakterizovať použitím metódy oral history. Denisa Veselská sa vo svojej bakalárskej práci zaoberala zamestnancami a zamestnankyňami českého podniku za socializmu a dnes. Lucia Ditmarová skúma súčasné povesti v špecifickom prostredí predajcov pouličného časopisu *Nota Bene*. Judita Szekeresová Kováčsová sa z pohľadu historičky zaoberala použitím metódy oral history ako doplnku k archívnemu výskumu.

Druhý konferenčný deň otvorila Lenka Bednárová, ktorá skúmala sexualitu „-násťročných“ pomocou zúčastneného pozorovania, tvorby sociálnych máp a rozhovorov. Lucie Žeková prezentovala svoj výskum z prostredia biokravína, kde sa predmetom jej skúmania stali okrem zamestnancov aj hospodárske zvieratá. Karolína Drmáňková mala teoretický príspevok o princípe ústretovosti v sociálnych vedách. Lucia Vavrová prezentovala skúsenosti z výskumu koncipovaného ako prípadová štúdia.

Druhá pozvaná prednáška Jana Krátkého sa odohrala cez webkameru. Pokračovala v experimentálnom prístupe k výskumu. Tentoraz sme počuli o tom, aké faktory vplývajú na ochotu ľudí dať finančný príspevok.

V poslednom bloku konferencie Martin Hulín hovoril reakciách na morálne dilemy, ktoré predkladal svojim respondentom v Srbsku. Nakoniec Peter Maňo, taktiež člen tímu Levyna ako pozvaní prezentujúci mal príspevok, v ktorom rozoberal aj etnograficko – antropologickú stránku experimentálneho

výskumu náboženského rituálu.

Konferencia mala pomerne vysokú divácku účasť, diskusie boli zaujímavé pre diskutujúcich aj pre divákov. Účastníci, ktorí mali záujem, sa v prvý deň konferencie stretli na spoločnom posedení.

Pokyny pre autorov

Časopis Speculum je odborné periodikum Slovenskej asociácie sociálnych antropológov.

Je otvorenou platformou pre príspevky v odbore etnológie a sociálnej antropológie, ale i príbuzných disciplín. Časopis Speculum pozostáva z nasledujúcich rubriek: teoretické štúdie, materiálové štúdie, tematické diskusie, eseje, rozhovory, recenzie a pod. Keďže sú vítané aj študentské príspevky, jeho súčasťou môže byť aj kritika, humor alebo realizácia akýchkoľvek netradičných nápadov, ktoré so sebou prináša živý a tvorivý študentský duch.

Príspevky, ktoré prijímame, sú tieto:

Štúdie v rozsahu 15 až 25 normostrán, s odkazmi na literatúru priamo v texte. Máme záujem o štúdie z oblasti kultúrnej a sociálnej antropológie a jej príbuzných vied: etnológie, religionistiky, psychológie, sociológie, ale aj histórie. Štúdia je pôvodná práca (hoci aj modifikované bakalárske, či diplomové práce), ktorá využíva prevažne antropologické teórie a je vypracovaná s použitím vhodných empirických metód. Abstrakt k štúdiu v slovenskom aj v anglickom jazyku (ako aj názov) by mal obsahovať výskumnú otázku a naznačenie výsledkov, taktiež maximálne 5 kľúčových slov.

Eseje v rozsahu maximálne 10 normostrán. Oblasť záujmu sú rovnaké ako pri štúdiách. V esejách možno rozpracúvať konkrétne pojmy a ich použitie v sociálnych vedách, práce môžu predstavovať rôzne koncepcie skúmania toho istého javu a pod. Obsah eseje je prakticky voľný. Nevyžaduje sa abstrakt, avšak v úvode je potrebné predstaviť rozoberanú problematiku ako aj naznačiť štruktúru eseje.

Správy/Recenzie v rozsahu maximálne 3 normostrany. Správy môžu byť z konferencií, zo ŠVOČ, z festivalu (napríklad filmového), či z otvorenia výstavy. Recenzie by sa mali týkať buď nových kníh alebo aj starších, ktoré sú pre Vás zaujímavé. Vítame aj recenzie kníh, ktorých znalosť študenti a študentky považujú za nevyhnutné pre štúdium sociálnej antropológie a príbuzných vied. Recenzie môžu byť aj na filmy zo sociálno-vednou tematikou.

Rozhovory

Fotooienka/Fotoreportáže obsahujú fotografie a ich kontext, zasielať max. 10 fotografií na určitú tému, či z určitej oblasti. Fotografie sa posielajú vo formáte .jpg, popisky k nim v textovom editore, s označením čísla fotografie. Fotoreportáže (text zahrňujúci relevantné fotografie) v rozsahu maximálne 10 strán opäť posielajú zvlášť, pričom je potrebné v texte vyznačiť, kam

patrí príslušná fotografia.

Všeobecné pokyny

Každý príspevok musí obsahovať meno autora/autorky, e-mailový kontakt, inštitucionálne zázemie a v krátkosti uvedené hlavné študijné či pracovné zameranie. Písmo vo všetkých príspevkoch je Times New Roman, veľkosť 12, formáty .doc, resp. .jpg. Citovanie literatúry: podľa štýlu APA. Viac na <http://owl.english.purdue.edu/owl/resource/560/12>

Submission guidelines

Speculum is a periodical scholarly magazine of the Slovak association of social anthropology.

It's an open platform for articles from the fields of ethnology, social anthropology and other related disciplines. Speculum consists of the following rubrics/sections: theoretical and empirical studies, essays (discussions), interviews, recensions/reviews, etc. As students' articles are welcomed as well, Speculum's content may also include humour, criticism or realisation of any unconventional ideas, which are brought by a dynamic and creative student spirit.

We accept articles as follows:

Studies in range from 15 to 25 standard pages, with references in text. We are interested in studies from the field of cultural and social anthropology and related disciplines: ethnology, religious studies, psychology, sociology and history. A study is an original work (even modified bachelor or master thesis), within which mainly anthropological theories are used and is elaborated by using appropriate empirical research methods. An abstract should contain a research question, indication of results and a maximum of 5 key words.

Essays in range of 10 standard pages at maximum. Fields of interest are the same as for studies. Authors can elaborate, among others, specific concepts and their application within social sciences, or they can introduce different approaches to investigate a phenomenon, etc. The content of an essay is basically arbitrary. There's no need of an abstract, but it is required to present the the topic as well as the structure of the essay in the introduction.

Reports/ Recensions in range of 3 standard pages at maximum. Reports from conferences, festivals (e.g. movie festival/art festivals) or exhibition openings are welcomed. Recensions should pertain to either new or older books, which are of interest to the author. Recensions of books that students find crucial for the study of social anthropology and related disciplines are also welcomed. Authors can submit also recension of movies with a social – scientific theme.

Interviews

Photoreports, photographs in context. You can submit 10 photos at maximum on a certain topic. Photos have to be in .jpg format, captions/legends in .doc with photonumbers. Photoreports (text with relevant photos), has to be 10 standard pages at maximum with indexing the place, where each photo belongs.

General guidelines

Each article must contain author's name, email contact, institutional background, and main research topic (shortly).

Lettering of all articles is Times New Roman, size 12. Articles are submitted in .doc/.jpg. References and in-text citations is in APA style. More:

<http://owl.english.purdue.edu/owl/resource/560/12>

Vydanie časopisu ^{cz+sk} **Speculum** podporila

ISSN 1337-9461

Ročník 6., 2014, číslo 1.

Publikuje Slovenská asociácia sociálnej antropológie

www.antropologia.sk